

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra romanistiky

Eva Nováková

Vzájemné ovlivňování angličtiny a francouzštiny

Od počátků do konce 13. století

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Jan Holeš, Ph.D.

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

Je déclare que le présent Mémoire est le résultat de mon propre travail et que toutes les sources bibliographiques utilisées sont citées.

V Olomouci dne 29. června 2009

.....

Ráda bych poděkovala vedoucímu bakalářské práce, panu Doc. PhDr. Janu Holešovi, Ph.D., za vstřícný přístup a poskytnutí cenných připomínek během tvorby kvalifikační práce.

OBSAH

ÚVOD	5
1. Keltové a Římané: prolínání dvou světů	7
1.1. Romanizace Galie	7
1.2. Římané na Britských ostrovech	9
1.3. Galicismy v moderní angličtině a francouzštině.....	10
1.4. Galština v toponymech	12
2. Germánské kmeny ve Francii	13
2.1. Galie pod vládou Franků.....	13
2.2. Lidová latina se stává francouzštinou	14
2.3. Germánské stopy v románském jazyce.....	16
3. Germánské kmeny v Británii	19
3.1. Kterak se zrodila Anglie	19
3.2. Stará angličtina	21
3.3. Germanismy v anglickém a francouzském lexiku.....	22
4. „Muži ze severu“ v západní Evropě	24
4.1. Francie na prahu feudalismu.....	24
4.2. Francie, země mnoha dialektů	25
4.3. Vikingové v Británii	26
4.4. Stará norština proniká do angličtiny	27
4.5. Skrovný inventář skandinávských výpůjček ve francouzštině	28
4.6. Proč se Vikingové v jazyce neprosadili?	29
5. Normané jako vládci Anglie	30
5.1. Vilém Dobyvatel: vévoda normanský, král anglický	30
5.2. Anglii ovládá francouzština	32
5.3. Angličtina vzdorující francouzštině.....	33
6. Angličtina a francouzština ve 12. a 13. století	34
6.1. Následníci Viléma Dobyvatele a Magna Charta.....	34
6.2. Angličtina versus francouzština ve 13. století	36
6.3. Francouzské stopy v gramatice střední angličtiny	37
6.4. Francouzi upravují anglický pravopis.....	39
6.5. Angličtina – románský jazyk?	41
RESUMÉ	44
ANOTACE	46
BIBLIOGRAFIE	47

ÚVOD

Angličtinu a francouzštinu vnímáme v dnešní době zejména jako dva přední světové jazyky na poli mezinárodní komunikace. Oba jazyky hrají svoji nezastupitelnou roli v oblasti diplomatických styků, a to zejména na evropském kontinentě, kde fungují coby spojující komunikační element sjednocené Evropy. S rostoucím rozvojem vědy, techniky a multimédií přibývá také mluvčích, kteří angličtinu a francouzštinu aktivně užívají.

Čelní místa v žebříčcích statistik, které klasifikují jazyky z hlediska počtu jejich uživatelů, však nepředstavují jediný faktor, který angličtinu a francouzštinu spojuje. Student, který se věnuje zároveň studiu francouzského a anglického jazyka, záhy zjišťuje, že mezi oběma řečmi fungují jisté analogie, které se týkají především lexika, ale do jisté míry také rysů morfologických či syntaktických. Tato okolnost je dána faktem, že během svého vývoje urazily angličtina i francouzština značný kus cesty společně. Velká Británie a Francie, oddělené pouze úzkým pásem lamanšského průlivu, k sobě byly již od raného středověku úzce připoutány: obě země zasáhla románská kolonizace i dobovatelské nájezdy severských národů. Po bitvě u Hastingsu se pak dvě politické funkce – anglického krále a normanského vévody, jenž byl zároveň poddaným francouzského panovníka – sloučily v jediné osobě Viléma Dobyvatele. Dějiny Anglie a Francie se po následujících čtyř set let až do skončení stoleté války ubíraly týmž směrem (*Walter Honni soit 12*).

Tato práce si klade za cíl zmapovat zásadní mezníky týkající se vzniku a vývoje francouzštiny a angličtiny s důrazem na vlivy, které mezi oběma jazyky působily. Všímá si klíčových okamžiků v dějinách obou zemí, které se přímo či nepřímo odrazily ve formování a výsledné podobě dvou předních evropských jazyků, jejichž historie má mnoho společného, třebaže nezasvěcenému pozorovateli mohou tyto pozoruhodné paralely na první pohled uniknout.

Text práce se sleduje jazykovou stopu, kterou na počátku letopočtu zanechaly na evropském kontinentě keltské národy, římské impérium a později germánské kmeny. V následujícím úseku se zabývá lingvistickým přínosem skandinávských dobyvatelů, jejichž potomci – francouzští Normané – se v jedenáctém století stali významnými hybateli anglických a francouzských dějin. Závěrečná kapitola se věnuje zásadním vlivům, které do angličtiny vnesl nejprve normanský dialekt a poté kontinentální francouzština obecně. Díky úzkým příbuzenským svazkům, které poutaly anglické krále

k francouzskému trůnu, si Anglie kladla nároky na državy ležící ve Francii. Tyto ambice přivedly v polovině čtrnáctého století obě země na pokraj válečného konfliktu, jenž se měl protáhnout na bezmála jedno století.

Stejně jako spolu soupeřily dvě odlišné, leč politicky a kulturně svázané země, soupeřily také jejich jazyky, a blízký kontakt dvou komunikačních systémů zanechal své stopy na obou stranách kanálu La Manche. Důležité historické události a socio-kulturní kontext nám poslouží coby pozadí, na kterém budeme v závěrečné fázi práce sledovat především vlivy, které směřovaly z kontinentu na Ostrovy a které zůstaly v současné angličtině patrné do současnosti.

1. Keltové a Římané: prolínání dvou světů

1.1. Romanizace Galie

Na konci doby železné, přibližně kolem roku 450 př.n.l., obývají rozsáhlý prostor mezi řekami Rýnem a Rhônou keltské kmeny. Tito obratní válečníci, ale také vynalézaví zemědělci a řemeslníci přicházejí stále častěji do kontaktu s římskou říší, jejíž mocenské ambice se zejména v průběhu druhého a prvního století před Kristem upínají na západ Evropy. V období punských válek vzniká na pobřeží Středozemního moře první římská provincie na území dnešní Francie, jejíž název dá o staletí později jméno jihofrancouzskému regionu Provence. (Maurois *Dějiny Francie* 10-11, Labruné & Toutain 10)

Rozsáhlé území na západ od Alp představovalo pro Řím lákadlo ze dvou důvodů: jednak byla tato země zdrojem neobydlených pozemků, nerostných surovin a pracovní síly (tedy Keltů coby potencionálních otroků), jednak její ovládnutí znamenalo zabezpečit západní hranici římské říše a tím posílit obranu Říma vůči nájezdům germánských tlup (Maurois *Dějiny Francie* 11). Zaalpskou Galii si v roce 58 př.n.l. podmanil Julius Caesar a politická i vojenská prestiž, kterou si ovládnutím této „barbarské“ země vydobyl, mu záhy pomohla získat funkci prvního římského imperátora (*ib.* 14).

Římané nazývali keltské kmeny žijící přibližně na území dnešní Francie a Belgie Galy (latinsky *Galli*). Toto jméno však dali Keltům jejich východní sousedi, totiž Germáni. V germánštině označoval termín *walh* cizince, tedy člověka, který neovládal germánský jazyk, a s nímž se proto nebylo možné dorozumět. Název v pozměněné hláskové formě přejali zhruba ve druhém století př.n.l. Římané a krajinu za Alpami pojmenovali *Gallia braccata* - doslovně „Galie kalhotová“, neboť vzhledem k chladnějšímu podnebí nosili zaalpské Keltové jakési široké kalhoty, kdežto jejich soukmenovci ze severní Itálie se odívali po římském způsobu do tógy (Walter *Honni soit* 18-19, Maurois *Dějiny Francie* 12).

Nutno poznamenat, že po stránce politické a administrativní nebylo dobytí Galie Římem tolik složité. Mezi keltskými kmeny totiž panovaly časté roztržky a jejich náčelníci se mnohdy obraceli pro pomoc právě na římskou armádu. Kromě těchto závazků přispěla k úspěchu Římanů také okolnost, že coby kolonizátoři světili místní samosprávu do rukou zdejších obyvatel, konkrétně aristokracie. Výřeční Galové si záhy získali respekt římských senátorů, kteří oceňovali rétorické dovednosti. Na venkově

probíhala romanizace o poznání pomaleji, nicméně i prostí lidé byli nuceni ovládnout latinu za předpokladu, že se chtěli domluvit s úředníky, obchodníky nebo sloužit v římské armádě. Na konci prvního století po Kristu již můžeme hovořit o Galii, kterou ovládá římské právo (Pax Romana) a jejíž obyvatelé si říkají Galorománi. (Maurois *Dějiny Francie* 14-16)

Proces romanizace samozřejmě neprobíhal tak rychle jako výstavba římských cest či akvaduktů; nicméně Marcel Cohen uvádí, že již v poslední třetině 3. století větší skupiny obyvatel neužívají svůj původní jazyk - galštinu. V průběhu následujících stalet mizí galština i z venkova a je postupně nahrazována lidovou latinou. Keltské jazyky poměrně dlouho přežívaly na východě Galie, konkrétně na území dnešního Švýcarska. Bretonštinou, dalším jazykem z tzv. keltské skupiny, se hovořilo také na Bretaňském poloostrově. (Cohen 63) Bretonština ovšem nepřišla do Bretaně z vnitrozemí, nýbrž z druhé strany průlivu La Manche, tedy z Britských ostrovů (Walter *Francouzština* 32).

Prvním stupněm přejímání latiny byl bilingvismus. Latinu se coby „druhý“ jazyk učili nejprve obchodníci a vojáci, kteří se dostávali do kontaktu s Římem ještě před dobytím Galie. V období kolonizace pronikala latina do měst, která sloužila jako administrativní centra a kde se původní, galsky hovořící obyvatelé pravidelně setkávali s římskými správci a úředníky. Od třetího století sílí rovněž úloha křesťanského náboženství coby sjednocujícího elementu celé společnosti: kazatele a jejich ovečky spojuje touha, aby boží slovo bylo co nejlépe pochopeno. (Cohen 63-64, Walter *Francouzština* 32-33)

Latina, kterou se hovořilo v Galii, se postupem času rozrůznila na regionální varianty, které dnes nazýváme *patois*. Na rozsáhlé ploše tehdejší Galie jsou „jazykové rozdíly tak velké, že mluvčí jedné obce nerozumí mluvčímu obce sousední“ (Walter *Francouzština* 13). Tuto skutečnost zapříčinil fakt, že v polovině prvního tisíciletí prakticky neexistovala komunikace mezi vzdálenějšími místy, a proto jazyk získával v jednotlivých regionech snáze svá specifika (Cohen 65).

Zatímco Marcel Cohen udává coby počet galských slov, jež se zachovala v současném francouzském lexiku, číslo 180 (65), Henriette Walter je o poznání skromnější a uvádí 71 lexikálních jednotek (35).

Nabízí se otázka, proč galština tak snadno podlehla románskému vlivu a nebojovala o své „místo na slunci“. Za prvé, Galové zachovávali klanové (či kmenové) uspořádání společnosti a na území Galie nikdy nevytvořili centralizované společenství, které by bylo možno nazývat národem. Právě tato „roztříštěnost“ a z ní pramenící konflikty mezi

klany umožnila Římu, aby Galii i její obyvatele v krátkém čase ovládl. (Maurois *Dějiny Francie* 12-13) Za druhé chyběl Galům prostředek pro uchování a určité sjednocení jazyka – literatura. Obecně se tvrdí, že Keltové chovali nedůvěru k psanému slovu a veškerou kulturní i náboženskou tradici si předávali pouze v ústní formě. Proto je obtížné rekonstruovat podobu tehdejší galštiny; určité stopy přináší jen bretonština nebo rané písemné dokumenty, které vznikaly na Britských ostrovech (Walter *Francouzština* 32). Řím zkrátka ztělesňoval dle jistých měřítek „vyspělejší“ civilizaci, jejíž politický, administrativní a kulturní vliv importoval do „barbarské“ Galie nový řád, náboženství a sjednocující jazyk (Cohen 59).

1.2. Římané na Britských ostrovech

Římské výboje do západní Evropy v polovině 1. století př.n.l. se nezastavily na pobřeží kanálu La Manche, nýbrž pokračovaly přes moře na Britské ostrovy. Na úspěšné Caesarovo tažení navázalo roku 43 po Kristu založení provincie Britannia (Leclerc „*Histoire de l’anglais*“ 1). Podobně jako v Galii žilo na Britských ostrovech množství kmenů a klanů, které hovořily keltskými jazyky. Moderní historikové se brání užívat pro tyto obyvatele souhrnného jména „Keltové“ – Simon James podotýká, že britské kmeny byly s Kelty žijícími ve zbytku Evropy spřízněny kulturním a jazykovým zázemím, nikoli však etnickým původem. James poukazuje především na okolnost, že není jisté, kdy a jak tito lidé na ostrovy přišli. („*Peoples of Britain*“ 3) Z hlediska příbuznosti jazyků nicméně vyplývá, že galština a rozmanité jazyky, které se v době římské invaze užívaly v Británii, vycházejí ze společného základu, jenž nazýváme „keltský“ (Walter *Honni soit* 16).

Římští dobyvatelé neměli v Británii takové štěstí jako v Galii. Sféra římského vlivu se omezila v podstatě jen na území dnešní Anglie; Wales, Skotsko a Irsko zůstaly nepodmaněny. Římanům nepřálo jednak místní podnebí, které neumožňovalo výnosnější zemědělskou výrobu, jednak nepřátelské kmeny útočící na provincii ze severu. Z tohoto důvodu se v Anglii zachovalo méně pozůstatků keltsko-římské kultury než ve Francii. Stavitelské úsilí musili Římané napřít nikoli k budování amfiteátrů, nýbrž pevností a obranných valů, z nichž nejznámější je Hadriánova zeď. (Leclerc „*Histoire de l’anglais*“ 1)

Přestože se obyvatele provincie Britannia počátkem 4. století nazývají římskými občany, latina jim i nadále slouží především jako prostředek dorozumění se s úřady a v armádě. (Simon James 4) Nápisy, které se objevují na hliněných nádobách či

kachlících ukazují, že latinu ovládali v této době kromě vyšší třídy také umělci. Latinský ovšem není souzeno, aby tak jako v Galii nahradila původní mateřštinu zdejších obyvatel. Na samém počátku 5. století se římský legionáři stahují z Británie a cesta zůstává otevřena novým jazykovým vlivům z nitra Evropy, tentokrát germánským. (Baugh & Cable 46)

1.3. Galicisms v moderní angličtině a francouzštině

Galština se v angličtině i francouzštině dochovala především v řadě toponym. V případě obecných substantiv je repertoár slov keltského původu výrazně chudší a týká se většinou výrazů, které souvisejí s přírodou (názvy rostlin a živočichů) nebo se zemědělstvím. (Walter *Francouzština* 34) Jak již bylo zmíněno, latina se nejrychleji ujímala ve vyšších společenských vrstvách a ve městech a na venkov pronikala jen pozvolna. Šlechta, případně obchodníci, neměli ze zjevných důvodů blízko k aktivitám souvisejícím s pěstováním plodin a chovem dobytka tolik jako venkované.

Následující tabulka uvádí přehled některých slov galského původu, která se v angličtině i francouzštině dodnes zachovala buď v identické, nebo velmi blízké formě grafické a fonetické (Walter 35).

Galština	Angličtina	Francouzština	Český ekvivalent
becc- ¹	beak	bec	zobák

Keltský radix *becc-* označoval háček, případně ostrý zákrut. Zatímco angličtina si zachovala tento konkrétní význam („zahnutý konec ptačích čelistí“), ve francouzštině došlo k rozšíření významu na „jakýkoli ptačí zobák“. Grafická podoba *bec*, *bek* existovala ve střední angličtině a k prodloužení vokálu došlo až později, zřejmě vlivem plurálu. (Oxford English Dictionary, dále jen OED)

bèbros	biever	bièvre	bobr
boc	buck	bouc	kozel
--	pouch	bouge	mošna

Je zajímavé, že *Oxford English Dictionary* a etymologický slovník přístupný na webu *Portail lexical CNRTL* se v názoru na původ tohoto slova rozcházejí. Zatímco CNRTL se přiklání k původu galskému, OED odkazuje formu *pokka* ze staré holandštiny. Ve Skotsku, které má z hlediska kulturního i lingvistického blíže ke keltské tradici, se však užívá slovo *poke* ve významu „pytel, vak“.

¹ Přesná grafická podoba původních keltských slov není lingvisticky prověřena. Uvedené výrazy byly přejaty ze slovníků *Oxford English Dictionary* a *Portail Lexical*

Ze stejného slovního základu se vyvinula i forma *pocket, une poche* – „kapsa“.

carrus, karros	car	char	vůz, vozík
clock	clock	cloche	AJ ... hodiny FJ ... zvon

Slovo keltského původu se přeneslo do latiny zřejmě vlivem irských misionářů a jeho latinská podoba *clocca* dala vzniknout francouzskému označení *cloche* (Walter *Honni soit* 30). Jiné románské jazyky – italština, španělština nebo provensálština – přejaly výraz v pozměněné hláskové formě *campana* (Baumgartner 175). V angličtině došlo vlivem onomatopoeie k posunu významu slova *clock* ve smyslu „hodiny“, který se zachoval i v moderním jazyce (OED). Pro označení zvonu současná angličtina užívá lexém *bell*, jehož průvod pravděpodobně sahá až ke společnému indoevropskému základu (Harper).

dun	dune; down	dune	duna
-----	------------	------	------

Keltský výraz *dun* značil mírný, pozvolný kopec – procesem konverze se ve staré angličtině stal postupně také předložkou a adverbium ve smyslu „dolů (s kopce)“. Slovo *dune* s významem „duna, písečný přesyp“ pak přišel do angličtiny až jako druhotná výpůjčka přes holandštinu. (Pearsall 443) Francouzština už převzala z holandštiny pouze tento význam, a to ve 12. století (Baumgartner 260).

gliso-	clay	glaise	hlína (cihlářská, hrnčířská)
--------	------	--------	------------------------------

Předpokládaný kořen slova *glei* („slepit dohromady“) se pravděpodobně vyskytoval už v indoevropském prajazyce a přenesl se do vícero indoevropských jazykových rodin – srov. řecké *gloios*, staroslovanské *glina* (Harper). V angličtině došlo ke ztrátě znělosti, v důsledku čehož se znělé velární *g* změnilo na neznělé *k*.

meini	mine	mine	důl
kagio	quay	quai	nábřeží (v přístavišti)
tune	tun	tonne	sud

Francouzského *tonne* a anglického *ton* je dnes užíváno ve významu „tuna, tisíc kilogramů“. I tento pojem se však vztahuje k původnímu významu „sud“: v mořeplavbě se tímto slovem označovala určitá kapacita nákladního prostoru, který zaplňoval právě sud s vínem (Harper).

wasso-	vassal	vassal	vazal, poddaný
--------	--------	--------	----------------

1.4. Galština v toponymech

Jak již bylo řečeno, četné pozůstatky keltštiny lze nalézt ve jménech měst nebo větších územních celků. Galorománské obecné substantivum *pagi* označující nejmenší správní jednotku v Galii se vyvinulo do podoby *pais* a posléze *pays*, „země, kraj“ (Cohen 61). Slovní základ přešel do latiny (*paganus*) a dal vzniknout dvěma substantivům, která spolu na první pohled nesouvisejí: *païen* (pohan) a *paysan* (venkovan, sedlák), v angličtině *pagan* a *peasant* (Maurois *Dějiny Francie* 17). Křesťanství, které se od konce prvního století n.l. šířilo nejen v Římě, ale pozvolna také v jeho državách, se na galském venkově uchycovalo stejně pomalým tempem jako romanizace samotná. Slovo venkovan či rolník se tak stalo synonymem pro bezvěrce, který se nehodlá nechat obrátit na křesťanskou víru. Historikové však poukazují na fakt, že ve čtvrtém století, kdy christianizace Evropy stála na samém počátku, „venkované rozhodně nepředstavovali jediné pohany, kteří na území římského impéria žili“. („Portail“)

Jménem galského kmene *Parisii* byla pokřtěna pozdější metropole Francie a také další francouzská města uchovala ve svém názvu vzpomínku na dávnou galskou historii: Sens bylo sídlem rodu „ctihodných“, Poitiers obýval kmen „lživých“ Pictavů a v dnešním Bourges vzkvétalo centrum samotných „králů světa“ Biturigů. (Walter *Francouzština* 36-38) Poněkud jiná situace panovala v oblasti Provence, jejíž toponymii ovlivnilo řecké osídlení (kolonie Massalia – Marseille) i časná římská kolonizace a kde vliv galštiny zasáhl jen minimálně (*ib.* 38-39). Na mapě Francie a Velké Británie lze však nalézt místa, jejichž jména více či méně zřetelně odkazují ke keltské tradici.

Sídelní město anglického arcibiskupa York má svůj protějšek v normanském Évreux. Oba názvy jsou odvozeny ze slova *if* „tis“, který v keltské mytologii platil za posvátný strom (Walter *Honni soit* 23). Adjektivum *ardu* „vysoký“, zaznívá jednak v označení Ardenského pohoří (*les Ardennes*), jednak ve jménu Ardenského lesa (*Forest of Arden*) ve Střední Anglii. Slovtvorný kmen *cal-* nebo *car-*, „kámen“, dal jméno obci Carham na břehu řeky Tweed nebo městům Cailloux a Chaillot. (*ib.* 28-29)

2. Germánské kmeny ve Francii

2.1. Galie pod vládou Franků

Po dobytí Říma roku 476 se římské impérium rozpadá vedví a jeho západní část v podstatě zaniká. Starověká antická tradice, která v Evropě vzkvétala po pět set let, upadá do zapomnění a Evropa stojí na počátku nové epochy – středověku. (Heather 1) Nicméně již od počátku pátého století se Řím potýkal se stále častějšími nájezdy germánských kmenů – Vandalů, Langobardů nebo Vizigótů, kteří vpádem do Říma završili rozklad starověké říše (Cohen 67).

Germánské kmeny proudily do západní a jižní Evropy z východu, odkud je donutil odejít jednak nepříliš šetrný způsob, s jakým přistupovaly k zemědělskému využití půdy, a jednak tlak Hunů, kteří migrovali z Asie rovněž západním směrem. Přestože měli v Římě Germáni pověst „krutých, násilnických a proradných“ barbarů, jejich neohroženost a válečnické dovednosti jim brzy vydobily respekt v římské armádě, do níž se nechávali najímat jako hraničáři a pomocné jednotky. (Maurois *Dějiny Francie* 20-21)

Od poloviny pátého století se Germáni usazovali na území Galie. Zdejší obyvatelé, Galorománi, je sice početně převyšovali, ovšem úpadek římské říše znamenal Galii natolik, že nebyla schopna germánskému náporu vzdorovat. Postupem času se obě etnika stále častěji stýkala (ať už šlo o obchod nebo uzavírání sňatků) a nevyhnutelně spolu začala splývat. Germánští náčelníci či „králové“ a jejich hodnostáři se zvolna ujímali uprázdněných postů v lokální samosprávě, které zbyly po někdejších římských úřednících, a posilovali svoji moc. (Maurois *Dějiny Francie* 22) Chlodvík, vůdce kmene Franků, který sídlil v okolí města Tournai (dnešní Belgie), se ukázal být politicky i vojensky nejjobratnějším: po sňatku s burgundskou princeznou Klotildou přestoupil roku 496 na křesťanství a získal tak nejen podporu Burgundů, ale také církve. V průběhu následujících dvaceti let Chlodvík rozšířil svoji říši až k Pyrenejím (Labruno & Toutain 18-19). Třebaže jeho praktiky nebyly právě milosrdné – nevyhýbal se masakrování svých nepřátel ani lstivým vraždám – dokázal sjednotit germánské kmeny žijící na území současné Francie a Belgie do jediného království pod vládou první panovnické dynastie, Merovejců (Maurois *Dějiny Francie* 23).

Následujících dvě stě padesát let Merovejské vlády se neslo především ve znamení neustálých dědických sporů a mocenských pří. Během šestého století došlo k několikerému dělení franského království mezi Chlodvíkovy syny a později vnuky.

Třebaže byla říše roku 613 znovu sjednocena pod vládu krále Clotaira II., na jejím území se již stačily zformovat dva rozdílné kulturní celky: severní část říše měla blíže ke germánskému způsobu života, zatímco na jihu (v Akvitánii, Burgundsku a Provence) se stále udržovala tradice galorománská. (Labrune & Toutain 20-21) Díky bližšímu kontaktu s Římem sílil na jihu vliv křesťanské církve – v Burgundsku a dnešním regionu Rhône-Alpes vznikly jedny z prvních klášterů v západní Evropě, Cluny a La Grande-Chartreuse (Mathieux 30-31). Tato kulturní diferenciací později podmínila vznik dvou odlišných jazykových entit, *langue d'oïl* a *langue d'oc* (Leclerc „Histoire du français“ 2).

V dlouhém období konfliktů na merovejském dvoře pozvolna upevňovala svoji moc aristokracie. Franská lenní šlechta vznikla původně z válečníků, kteří výměnou za poddanskou službu a ochranu panovníka získávali od krále pozemky. V době plné zmatků představovali tito šlechtici v podstatě jedinou autoritu, a to jim umožňovalo prosazovat své zájmy u dvora. Během sedmého století, kdy se žádnému z Merovejců nepodařilo zaujmout silnější pozici na trůně, se faktické vlády nad zemí ujímají královští majordomové. (Labrune & Toutain 22) Když majordomus Karel Martel roku 732 u Poitiers zastavil invazi španělských Arabů, získal si podporu papeže a prostřednictvím svého syna Pipina řečeného Krátký otevřel cestu ke slávě novému panovnickému rodu Karlovců (Maurois *Dějiny Francie* 22).

2.2. Lidová latina se stává francouzštinou

Franštině² se, narozdíl od latiny, nepodařilo prosadit se na území Galie jako hlavní dorozumívací jazyk. Nejvýraznější stopy zanechala franština v pohraničních oblastech, kde galské obyvatelstvo častěji přicházelo do kontaktu s dalšími germánskými kmeny - na východě v Alsasku-Lotrinsku či na severu v oblasti dnešního Nord-pas-de-Calais. (Cohen 67)

V období šestého až osmého století existují na území Franské říše vedle sebe jazyky dva: lidová latina - neboli románština - a franština. Galové z vyšších vrstev se stali bilingvními mluvčími, jak to vyžadovaly jejich styky s vládoucí germánskou třídou. Franská šlechta si svůj mateřský jazyk uchovávala poměrně dlouho, zhruba do osmého století. (Leclerc „Histoire du français“ 2) Franštinou se mluvilo i na královském dvoře;

² Termín „franština“ je v češtině poněkud zavádějící, poněvadž se jej v archaizujícím jazyce používalo pro označení moderní francouzštiny. Zde však „franština“ znamená „jazyk kmene Franků“.

Marcel Cohen uvádí, že prvním panovníkem, který franštinu neovládal, byl až na konci 10. století Hugo Kapet (69).

Poněkud jinak se situace odvíjela na venkově. Prostí venkované na prahu raného středověku žili většinou v izolaci svých malých osad a s okolním světem se nepotkávali tak často jako obyvatelé měst nebo šlechtici. Na většině území dnešní Francie – pomineme-li již zmíněný severovýchod, Bretaň a Baskicko – tedy i nadále přežívala lidová latina. Tento jazyk se však již podstatně lišil od latiny, kterou před několika sty lety hovořili římské kolonizátoři. „Zbavena všech omezení a podněcovaná feudální roztržitostí podléhala lidová románština rozmanitým společenským a fonetickým vlivům a zcela spontánně se proměňovala.“ (Leclerc „Histoire du français“ 2) Nutno poznamenat, že ani členové kléru, kteří po dlouhou dobu plnili roli jakýchsi „puristů“ klasické latiny, tento jazyk plně neovládali. V období válečných zmatků a prudkých společenských změn, které provázely germánskou invazi, se oslabily kontakty mezi galskou církví a Římem. V důsledku toho se i psaný jazyk, který dosud fungoval coby kodifikátor tradiční latiny, přiblížil spíše mluvené románštině. (Cohen 70)

O renesanci latinského jazyka a kultury se pokusil v devátém století Karel Veliký. Přestože tento legendární panovník a první císař obnovené Západořímské říše „miloval jazyk a písně Franků“ a „nosil jejich šat“ (Maurois *Dějiny Francie* 30-31), nebyl nikterak spokojen s úpadkem vzdělanosti i jejího tradičního jazyka latiny (Cohen 70). Je pozoruhodné, že o pomoc se Karel Veliký obrátil na Britské ostrovy, kde v Yorku působil proslulý mnich Alcuin. Alcuin se ve franském království pak podílel na zakládání církevních škol a dohlížel na vznik glosářů a kapitulářů, které měly oživit tradici klasické latiny (Maurois *Dějiny Francie* 33).

Karolinská renesance bezesporu podnítila rozvoj kultury a písemnictví na území budoucí Francie. Snahy Karla Velikého o pozvednutí latiny představovaly jakousi první tendenci k „bon usage“, která se v pozdějších staletích stala pro francouzský jazyk typickou (Walter *Francouzština* 68). „Obrozené“ latině se ovšem nepodařilo proniknout mezi nižší vrstvy obyvatelstva a do lidové románštiny: kněží při styku s prostými věřícími záhy zjistili, že většina venkovanů jejich latinským kázáním jednoduše nerozumí. Už v polovině devátého století dostali klerikové na základě usnesení církevních koncilů doporučení, aby při mších užívali jazyka lidového. (Cohen 70-71) Rekonstruovaná latina tedy zůstala pouze jazykem literárním, ovšem již zakrátko se

měly objevit první písemné dokumenty užívající jazyka, jenž se bude nazývat *francouzštinou*.

V roce 842 si po urputných bojích rozdělili Franskou říši mezi sebe dva z Karlových vnuků. Ludvíkovi řečenému „Němec“ připadla východní část říše (mj. Bavorsko či Sasko) a Karel Holý získal marky ležící na západ od řek Rhôny a Saôny. Toto bratrské dělení dalo vzniknout dvěma velkým územním celkům, které od tohoto okamžiku ponesou jména Německo a Francie. (Maurois *Dějiny Francie* 33-34)

Významná politická událost zásadně ovlivnila také běh lingvistických dějin. Když oba bratři skládali slavnostní přísahu, která zajišťovala spolupráci mezi dvěma novými říšemi, Ludvík pronesl část textu z tzv. *Serment de Strasbourg* německy, zatímco Karel v lidové románštině. Oba proslovy měly i svoji psanou podobu, a tak přísaha Karla Holého předznamenala nejen založení Francie, nýbrž také moment, kdy se z románštiny zrodila francouzština. (Cohen 71, 74; Leclerc „Histoire du français“ 2)

2.3. Germánské stopy v románském jazyce

V průběhu čtyř staletí, kdy se lidová latina pozvolna vyvíjela v tzv. starou francouzštinu (*ancien français*), došlo v jazyce někdejších Galorománů k množství změn, které zasáhly všechny vrstvy jazyka. Nejvýraznější proměnu zaznamenala úroveň fonetická, která obecně platí za nejméně stálou složku každého jazyka. Fonetický vývoj se dotkl především samohlásek: k původním pěti latinským vokálům přibýly nosovky, polosamohlásky nebo labializované přední samohlásky. (Dohalská, Schulzová 57) Výslovnost samohlásek v nepřízvučných slabikách začala slábnout a na konci slov tyto samohlásky dokonce vymizely úplně. Výjimkou zůstalo koncové /a/, které bylo nahrazeno tzv. /e/ *muet*:

mare → *mer*

ferru → *fer*

villa → *ville*

rosa → *rose* (Cohen 103; Leclerc „Histoire du français“ 2)

Germánský vliv se do vývoje románského vokalického systému téměř nepromítl. Vysoká přední zaokrouhlená samohlásky /y/ je sice velmi podobná německému vokálu /Y/, nicméně lingvistická zkoumání dosud neprokázala, zda francouzské /y/ nemá původ už v keltském jazykovém substrátu. (Cohen 109; Ladefoged)

Franština ovšem přinesla do francouzštiny dvojí výslovnost grafému *h*. V případě francouzského *h* je poněkud zavádějící hovořit o výslovnosti, poněvadž „neoznačuje žádnou vyslovovanou hlásku“, nicméně ovlivňuje výslovnost hlásek sousedních (Dohalská, Schulzová 170). Slova latinského původu (např. *homme*, *honneur*) vyžadují:

- 1) elizi – „vypuštění samohlásky [...] před samohláskou následujícího slova“
le homme → *l'homme* /lõm/ (ib. 117)
- 2) vázání (liaison) – „spojení jinak nevyslovované koncové souhlásky prvního slova s počáteční samohláskou druhého slova“
les honneurs /lezõœr/ (ib. 227)

Souhláska *h* v latině samozřejmě existovala jak ve formě psané, tak fonetické (*homo* „člověk“, *habere* „mít“), ale v době, kdy latinu začali přejímat Galové, se již nevyslovovala. Galština tak převzala pouze její grafickou podobu tzv. *němého h* „*h muet*“. (Walter *Francouzština* 50)

Na druhé straně v jazycích germánských se laryngální (hrtanová) souhláska *h* běžně vyslovovala, ovšem Galorománi si v přejatých slovech její výslovnost upravili do podoby aspirovaného *h* „*h aspiré*“. Přestože současní mluvčí již němé a dyšné *h* nerozlišují, ovlivňuje přítomnost *h aspiré* pravopis a výslovnost u slov germánského původu:

le hêtre, nikoli **l'hêtre*

les hauteurs /leotœr/, nikoli **lezotœr/*

Podobný rys lze vysledovat i v angličtině, kde se slova převzatá z latiny vyslovují bez počátečního *h*, zatímco slova původu anglosaského výslovnost této hlásky zachovávají (Walter *Francouzština* 50-51):

hour /aʊəɹ/ ... „hodina“, z latinského, potažmo řeckého *hora*

horse /hɔəs/ .. „kůň“, pravděpodobně z pragermánského základu *khursa* (Harper)

Z germánských jazyků stará francouzština přejala některé přípony (*-and*, *-ard*, *-aud*, *-ais*, *-er*, *-ier*) nebo infinitivní koncovku *-ir* (Leclerc „Histoire du français“ 2). Kromě morfologie zanechala franština určité stopy také v oblasti syntaxe, konkrétně pořádku slov ve větě. Ačkoli ve staré francouzštině bylo nejobvyklejší pořadí větných členů Podmět → Příšudek, projevovala se tu i poměrně silná tendence klást podmět až za sloveso a větu pak realizovat v pořadí

Adverbe – Complément d'objet – Verbe – Sujet (Grevisse 583),

případně

Adverbe	Verbe	Sujet	Complément d'objet
<i>L'endemain</i>	<i>manda</i>	<i>le duc</i>	<i>son conseil</i>

namísto současného vzorce *Le duc appela le lendemain son conseil* (Leclerc „Histoire du français“ 2).

V souvislosti s tím, jak stará francouzština upouštěla od skloňování substantiv, však vznikla potřeba vyjádřit gramatické kategorie podstatného jména jinak než pomocí pádových koncovek. Z toho důvodu začal převažovat větný typ Podmět → Přísudek (S-V), který francouzština ve většině případů uplatňuje dodnes; výjimku představuje inverze podmětu např. v nepřímých otázkách, nepřímé řeči, po příslovečném určení typu *ainsi, peut-être* apod. (Grevisse 583)

Na tomto místě se nabízí porovnání se syntaxí staré angličtiny (*Old English*) jakožto germánského jazyka. Některé prvky staroanglické větné skladby jsou patrné i v moderních germánských jazycích (Closs Traugott 274): stará angličtina například, stejně jako současná němčina, kladla zejména v bezpříznakovém projevu sloveso až na konec věty. Zároveň se objevovaly tendence dosazovat „příslovečné určení nebo předmět před sloveso“ (Vachek *Historický vývoj* 94). Na tentýž skladebný rys, tentokrát ve staré francouzštině, poukazuje i Grevisse (583, viz výše).

Stará angličtina nežívala pro otázku a zápor „pomocného“ slovesa *do* (Closs Traugott 177), a otázku tvořila prostou inverzí podmětu a přísudku. Predikát se objevoval v počátečním postavení také ve větách přacích (Vachek *Historický vývoj* 94). Pořadí **Verbe** → **Sujet** vyžaduje i moderní francouzština v otázkách typu

Comprend-tu ? Est-ce possible ?

a rovněž ve větách optativních:

Puissiez-vous réussir ! Vive le roi ! (Le Goffic 33)

Na základě uvedených příkladů se lze domnívat, že inverze podmětu v určitých větných typech moderní francouzštiny představuje jeden z pozůstatků germánského vlivu na románský jazyk.

3. Germánské kmeny v Británii

3.1. Kterak se zrodila Anglie

Od začátku pátého století, kdy na Britských ostrovech prakticky zanikla římská správa, začínají do Británie proudit germánské kmeny z oblasti dnešního Dánska (Jutové) a severního Německa (Frísové, Anglové a Sasové). Právě Anglosasové se coby odvážní a houževnatí válečníci dokázali rychle vypořádat s odporem, který jim kladli Britové – mezi nimi i legendární král Artuš – a ovládnout „nejbohatší část Anglie“. (Maurois *Dějiny Anglie* 24-25)

Třebaže si anglosaští králové ještě sto padesát let po odchodu Římanů vybírali jména podle slavných římských vojevůdců a politiků jako byli Konstantin nebo Aurelius, z původního systému, který v Anglii fungoval během římské nadvlády, nepřevzali germánští dobyvatelé téměř nic (Edward James 1). Hlavní zdroj obživy představoval pro Anglosasy lov a zemědělství, a tudíž je nikterak nepřitahovala nádhera románských měst, tradičních center obchodu a řemesel (Baugh & Cable 50). Třebaže se o Germánech s nadsázkou mluví jako o lidech, kteří „zbourali římské kamenné budovy a nahradili je dřevěnými“ („The Anglo-Saxons“), nelze anglosaskou společnost označit za vyloženě barbarskou: klanové uspořádání důsledně odlišovalo krále a aristokracii na jedné straně a prosté svobodné příslušníky kmene na straně druhé (Baugh & Cable 50). Král nebyl samozvaným vládcem s neomezenou mocí; vyžadovalo se, aby pocházel z „posvátné“ rodiny, tedy z řad aristokracie, a jeho funkci vždy stvrzoval tzv. *witan*, rada moudrých sestávající z vojenských náčelníků a později také církevních hodnostářů (Maurois *Dějiny Anglie* 27).

Christianizace, jejíž počátky jsou v Anglii spojeny s působením římského misionáře sv. Augustina, probíhala v Anglii už od konce šestého století (Baugh & Cable 82). Anglosasové přijímali křesťanství bez většího odporu, poněvadž samo saské duchovenstvo nedisponovalo přílišnou mocí, a navíc si králové uvědomovali, že jejich germánští příbuzní v Galii či Itálii již víru v jediného boha přejali. Kromě toho si římská církev coby pozůstatek vyspělé antické říše stále zachovávala určitou prestiž, zejména v oblasti kultury a administrativy. (Maurois *Dějiny Anglie* 29-30) Prvním králem, který prostřednictvím své manželky, franské princezny Bertý, přestoupil na křesťanství, byl vládce Kentu Ethelberth (Baugh & Cable 84).

Druhá vlna christianizace přišla do Anglie paradoxně ze západu, konkrétně z Irska. Na západní pobřeží Anglie, do Skotska a do Irska se během anglosaských výbojů stahovali romanizovaní Britové, kteří začali křesťanskou víru vyznávat ještě během nadvlády Římanů. Irští mniši z ostrova Iona působili od poloviny sedmého století převážně na území severoanglického království Northumbria, jehož náboženským centrem se stal slavný klášter Lindisfarne. Irská větev se ovšem záhy dostala do konfliktu s římskou církví a jeden z králů Northumbrie se rozhodl přiklonit se napříště k papeži a jeho apoštolům. (Edward James 4)

Právě díky úzkým kontaktům, které navázala s Římem, se země, kde většina obyvatel hovořila germánským jazykem, stala jakousi zachránkyní pozapomenuté latinské kultury. Latina ožila nejen v církevních dokumentech, ale také v tzv. Lindisfarnském evangeliu, jež je považováno za „jednu z nejnádhernejších knih světa“ (Edward James 4), nebo prvním historickém spisku o církevních dějinách *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum*. Autorem na svou dobu výjimečného díla byl anglický klerik Beda řečený Ctihodný, mezi jehož žáky patřil také mnich Alcuin, vůdčí osobnost karolinské renesance ve Francii (Walter *Honni soit* 58-59). Poněkud paradoxně přinesl anglosaský duchovní do románské země znovu románskou kulturu a písemnictví, a dějiny Anglie a Francie se tak v jednom z prvních významných okamžiků protnulý.

V době Alcuinova působení na území říše Karla Velikého existovala v Británii čtyři království: kromě již zmíněné Northumbrie Mercia, Východní Anglie (East England) a Wessex („The Anglo-Saxons“). Tomuto uspořádání odpovídaly rovněž hlavní germánské dialekty, kterými se na prahu devátého století na ostrovech hovořilo - Jutové usazení na jihovýchodním pobřeží mluvili kentsky, Sasové z království Wessex západní saštinou. Obyvatelé dvou nejrozlehlejších a nejmocnějších království Northumbrie a Mercie, kteří pocházeli z kmene Anglů, užívali dialekt, jehož název *Englisc* odvozovali od jména svého národa. (Leclerc „Histoire de l'anglais 2“) Samotný původ slov „anglický“ a „angličtina“ je poněkud komplikovanější: Adjektivum *Angle*, odvozené ze jména severogermánské provincie Angul, původně označovalo všechny germánské dobyvatele, kteří proudili na Britské ostrovy, a v užším významu pak příslušníky kmene, kteří založili Northumbrii a Mercii (OED 50). Termíny *Angli* „Anglové“ a *Anglia* „Anglie“ postupem času nahradily dřívější keltská pojmenování pro germánské nájezdníky a jimi ovládané území, tedy jména *Saxones*, „Sasové“ a *Sasonia* (Baugh &

Cable 50). V keltských jazycích se nicméně prvotní název zachoval a například současná irština označuje Anglii slovem *Sasana* a jejího obyvatele pak *Sasanach*.

Označení *Anglia* se v písemné podobě objevilo nejdříve v latinských textech, sami germánští pisatelé však v jeho pravopisné podobě namísto **A** používali **E**. Do staré angličtiny se poté slovo přeneslo ve formě *Engle* a *Englisc*, z nichž se vyvinuly soudobé *England* a *English*. (Baugh & Cable 51)

3.2. Stará angličtina

Jazyk, kterým se v Anglii hovořilo v rozmezí čtyř set let přibližně mezi roky 700 a 1100 nazýváme starou angličtinou (*Old English*). Ačkoli získal svůj název podle nářečí kmene Anglů, hlavní dialekt, na jehož základě dnes rekonstruujeme podobu staré angličtiny, představuje západní saština, kterou mluvili obyvatelé Wessexu (Baugh & Cable 53), „země západních Sasů“ (Leclerc „Histoire de l’anglais 2“). Jak již bylo řečeno, na území samotných Anglů převládal vliv Říma, a proto i většina psaných dokumentů vznikala v latině. Západní saština tak slouží coby nejdůležitější zdroj písemných památek v germánském jazyce a dá se tudíž považovat a jakýsi literární standard staré angličtiny (Baugh & Cable 53), k jehož nejocenenějším dílům se řadí veršovaný epos *Beowulf*.

V oblasti slovní zásoby působily na starou angličtinu vlivy latinské – nikoli však lidová latina, nýbrž termíny spadající do církevní terminologie – částečně keltské a od devátého století také skandinávské. Z hlediska morfo-syntaktického však stará angličtina patřila mezi typické reprezentanty soudobých jazyků germánských. (Leclerc „Histoire de l’anglais 2“) Stejně jako ve staré francouzštině i zde existovala flexe, ale v porovnání s klasickou latinou či řečtinou došlo ke značnému zjednodušení u konjugace i deklinace. Slovesnou flexí vyjadřovala stará angličtina pouze dva časy, přítomný a minulý; v případě takzvaných *strong verbs*, „silných“ sloves, jejichž pozůstatkem jsou současná slovesa s nepravidelných časováním, se préteritum tvořilo změnou kmenové samohlásky (*sing* → *sang* „zpívat“). (Baugh & Cable 60) U substantiv se rozlišovaly čtyři pády, přičemž např. morfologie ablativu – tedy latinského předložkového pádu – odpovídala v angličtině dativu (*ib.* 57). Pozůstatkem germánské deklinace v moderní angličtině, která jinak tíhne spíše k analytičnosti, je u podstatných jmen přivlastňovací pád nazývaný také jako „saský genitiv“ (’s)

Paul’s trousers „Pavlovy kalhoty“ (Veselovská 63).

Slovní zásoba staré angličtiny je pro současného mluvčího takřka nesrozumitelná, a to z prostého důvodu: většina slov germánského původu totiž postupem času z angličtiny vymizela a byla nahrazena výpůjčkami z latiny a francouzštiny, které dnes tvoří téměř polovinu anglického lexika. V moderní angličtině zůstala zachována zájmena, předložky, spojky a *auxiliary verbs*, tedy „pomocná slovesa“ *do* a *be*. (Baugh & Cable 55)

Lexikum staré angličtiny se vyznačovalo také poměrně nízkým podílem výpůjček. Zatímco ve slovní zásobě současné angličtiny najdeme kolem sedmdesáti procent slov přejatých z cizích jazyků, ve staré angličtině se užívala pouhá tři procenta lexémů jiného než domácího původu (Kastovsky 294). Výjimku představovaly již zmíněné výrazy latinské, které se týkaly duchovního a náboženského života: *bishop* „biskup“, *priest* „kněz, duchovní“, *monk* „mnich“ atd. Josef Vachek podotýká, že v anglosaském prostředí existovala poměrně silná tendence nahrazovat nové pojmy „slovy domácími, buď již v jazyce existujícími nebo nově vytvořenými“ (*Historický vývoj* 97). V moderní angličtině lze oproti tomu vysledovat tendenci zcela opačnou, kdy je od slova germánského původu vytvořen derivát na základě výpůjčky:

father „otec“ z pragermánského *fader* → *paternal* „otcovský, z otcovy strany“ z lat. *paternus, paternalis*

mouth „ústa“ z pragermánského *munthaz* → *oral* „ústní, verbální“ z lat. *os, oralis* (Harper; Kastovsky 294)

3.3. Germanismy v anglickém a francouzském lexiku

Jak ukazují etymologické slovníky (Harper), začal se proces romanizace projevat už v období tzv. střední angličtiny, tedy od konce dvanáctého století. V současné angličtině zůstává v užívání přibližně 15 procent slov z germánského fondu (Baugh & Cable 55), v moderní francouzštině se jich zachovala pouhé 0,02 procenta (Fürstová 18). Ve francouzštině nicméně existuje množství slov germánského původu, která grafickou i fonetickou podobou odpovídají svým sémantickým protějškům v angličtině; do angličtiny ovšem tato slova nepronikla z anglosaského substrátu, nýbrž až o několik set let později přes starou a střední francouzštinu. Anglická slova *dance* „tanec“ nebo *garden* „zahrada“ sice mají svůj původ v pragermánském základu, ovšem na Britské ostrovy dorazily až ve vrcholném středověku coby import čistě románský (Harper).

Do francouzštiny přinesla germánština výrazy týkající se především zemědělství (pěstování plodin a chovu dobytka), názvy rozmanitých domácích potřeb nebo součástí oděvu a v neposlední řadě termíny z oblasti válčení a vojenství, jak naznačovala hrdinská a bojovná nátura Franků (Walter *Honni soit* 55). Porovnáme-li přehled francouzských slov germánského původu, který udává Henriette Walter nebo Jacques Leclerc („Histoire du français“ 2), s odpovídající slovní zásobou v moderní angličtině, zjistíme, že významově totožná (nebo velmi blízká) slova se v obou jazycích často liší, ačkoli pocházejí z germánského zdroje. Tato skutečnost jednak dokládá výše zmíněný fakt – totiž že množství anglosaských lexémů během vývoje anglického jazyka vymizelo, a proto je současný mluvčí není schopen identifikovat – a jednak naznačuje, že franská a anglosaská „germánština“ představovaly v době kolem sedmého století dva příbuzné, nicméně v oblasti lexika již velmi odlišné jazyky. Za podobný příklad slouží i vztah mezi starou angličtinou a starou norštinou, jejichž slovní zásoba si v mnoha případech odpovídala; jak ovšem podotýká Jacques Leclerc, tato podobnost nezaručovala, že by si Angličané a Vikingové bez problémů rozuměli („Histoire de l'anglais 2). Společný germánský prajazyk se v průběhu staletí stihl rozrůznit a přispět tak nejen k vývoji jazyka dceřinného, tedy angličtiny, ale zasáhnout také do vývoje jazyka z románské rodiny, francouzštiny.

V následujícím krátkém přehledu uvádíme několik lexémů germánského původu, z jejichž grafické či fonetické podoby v angličtině i francouzštině je zřejmá jejich příbuznost (převzato z Leclerc „Histoire de l'anglais“ 2):

Francouzština	Angličtina	Český ekvivalent
banc	bench	stolice, lavice, lavička

Ve francouzštině je slovo *banc* polysémní a označuje také „výspu“ či „mělčinu“. Rovněž s anglickým *bench* je etymologicky spojen výraz *bank*, jehož význam opět odpovídá slovům „násep, val, mělčina“ (OED).

bande	band	páska
-------	------	-------

Anglické sloveso *bind / bond* „svázat“ je stejného původu jako francouzské *bander*, v angličtině došlo pouze k fonetické obměně kmenové samohlásky (OED). Francouzské homonymum *bande* „tlupa, banda“ pochází z provensálštiny („Portail“) a do angličtiny dospělo z francouzštiny až na konci 15. století (OED).

canif	knife	(kapesní) nůž
cresson	cress	řeřicha
éperon	spur	ostruha

guerre	war	válka
--------	-----	-------

Příbuznost těchto dvou substantiv není na první pohled zřejmá, jedná se ovšem o příklad fonetického vývoje, kdy germánština nahradila původně latinský foném [v] souhláskou [w]; ta zůstala v anglosaských dialektech zachována, ale ve franštině se vyvinula v hrdelní [g] (Leclerc „Histoire du français“ 2). Stejnou hláskovou změnu prodělalo např. i latinské slovo *vespa* „vosa“, které do angličtiny přešlo ve formě *wasp* a do francouzštiny jako *guêpe*.

harde / herde	herd	stádo
long <i>m</i> , longue <i>f</i>	long	dlouhý
riche	rich	bohatý

4. „Muži ze severu“ v západní Evropě

4.1. Francie na prahu feudalismu

Když potomci Karla Velikého rozdělili v polovině devátého století Franskou říši na tři díly, dovršili tímto politickým aktem přirozený proces, který na obrovském území říše nevyhnutelně probíhal již dlouho: větší i menší skupiny obyvatelstva, jejichž předky spojoval společný původ, si během čtyř set let vytvořily svoji vlastní identitu, specifický způsob života a především vlastní jazyk – souhrnně to, co nazýváme „národním cítěním“. V rámci rozsáhlého franského dominia již tedy nebylo možné hovořit o Francích jako takových, nýbrž spíš o Němcích, Francouzích apod. (Maurois *Dějiny Francie* 35) Ačkoli se termíny *France* a *françois* objevují v oficiálním diplomatickém styku až na prahu dvanáctého století, kdy se král Ludvík VI. v dopisu papeži podepsal coby „rex Franciai“ (Leclerc „Histoire du français“ 3), můžeme vznik francouzského království datovat od chvíle, kdy se Karel Holý chopil vlády nad svojí třetinou někdejší říše Karla Velikého.

Nelze si nicméně představovat, že by Karlovcí vládli nad sjednoceným a centralizovaným státem – jejich království bylo jednoduše příliš rozlehlé na to, aby jej jediný panovník, jakkoli schopný, stačil celé spravovat. Králova vojenská družina nebyla schopná čelit na jihu země náporu Saracénů a zároveň na východě vzdorovat mocenským ambicím, které vyvíjeli další příslušníci Karlova rodu ve snaze získat část území pro sebe. (Labruno & Toutain 28) Z toho důvodu se král stále více opíral o své vazaly, tedy místní šlechtu, která disponovala patřičnou vojenskou silou a dokázala území, na kterém vládla, ochránit. V této době se zrodily počátky společenského

zřízení, které přetrvalo až do konce středověku – feudalismu neboli systému lenní závislosti. (Maurois *Dějiny Francie* 36)

V souvislosti s tím, jak sílila moc a status místních šlechticů, upadala na druhé straně suverenita královská. Feudální pán mohl na svém lénu uplatňovat nejen právo na vlastní vazaly, jež mu byli povinováni vojenskou i materiální pomocí, ale také právo soudit nebo vybírat daně. Karlovským panovníkům tak nezbývalo nic jiného nežli jejich vlastní panství. (*ib.* 39) Navíc se museli od poloviny devátého století vypořádávat s novým nebezpečím, které přicházelo od Severního moře a kanálu La Manche – s invazí „mužů ze Severu“, tedy Vikingů. V roce 885 se vikingskému loďstvu podařilo dospět proti proudu Seiny až do Paříže a oblehnout ji. (Labrune & Toutain 28) Svízelnou situaci vyřešil hrabě Eudes z rodu Robertovců, kteří v oné době ovládali rozlehlá léna mezi Seinou a Loirou ve střední Francii; za vydatné podpory dalších šlechtických rodů i francouzského kléru vystřídal několik Robertovců na trůně karlovské krále a roku 987 převzala moc nad francouzským královstvím definitivně nová dynastie – Kapetovci. (Labrune & Toutain 28-30; Maurois *Dějiny Francie* 39)

4.2. Francie, země mnoha dialektů

Královský rod Kapetovců stál v čele Francie v podstatě nepřetržitě po dlouhých osm set let, než Ludvík XVI., „občan Ludvík Kapet“, skončil v únoru 1793 svůj život pod revoluční gilotinou³ (Labrune & Toutain 68). V průběhu dějin ovšem nebyla pozice kapetovských králů vždy silná; jeden z významných faktorů, který panovnickou svrchovanost na prahu jedenáctého století ohrožoval, představovala jazyková rozrůzněnost obrovské země. Sám král hovořil franštinou, která se užívala v oblasti Paříže, Orléansu a Senlis, a při oficiálních příležitostech či v diplomatických stycích sahal k latině. Kromě franštiny však existovalo na území království množství dialektů, které sice byly s největší pravděpodobností vzájemně srozumitelné, nicméně se určitými specifiky odlišovaly. (Leclerc „Histoire du français“ 3)

Na počátku jedenáctého století se francouzské království rozpadalo do tří velkých lingvistických celků, které se rozrůznily již v raném středověku, tedy v době, kdy galorománské obyvatelstvo mluvilo lidovou latinou. Pro označení dvou hlavních oblastí se vžilo pojmenování vycházející z dvojí odlišné výslovnosti slůvka *oui* „ano“. Jazyky –

³ V průběhu staletí drželi korunu příslušníci několika větví kapetovské dynastie, které se – mj. vlivem složité sňatkové politiky – stále proplétaly. Na počátku stoleté války získali trůn členové rodiny Valois, poté vévodové z Orléans nebo Bourboni. V období tzv. restaurace a červencové monarchie se na trůně vystřídali ještě tři poslední monarchové, blízcí příbuzní Ludvíka XVI. (Labrune 130)

či přesněji jazykové varianty – užívané na severu, kde vulgární latinu ovlivnila ve velké míře germánština, bývají nazývány jako *langues d'oïl*. Nářečí na jihu, kde germánské jazykové vlivy zasáhly latinu jen sporadicky, pak jazykovědci shrnují pod termín *langues d'oc*. Tato jazyková diferenciaci francouzského území není vynálezem moderní lingvistiky – s pojmem *lingua d'oco* přišel se svým pojednání o hovorové latině již na počátku 14. století Dante. (Biu 48) Třetí oblast, geograficky odpovídající části regionu Rhône-Alpes a jižnímu výběžku Franche-Comté, zahrnovala tak zvané jazyky franko-provensálské (*franco-provençal*). (Leclerc „Langues de France“)

Jedním z početných dialektů v oblasti *d'oïl*, mezi něž se řadila např. pikardština, valonština nebo orleánština, byla normanština, která dala později jméno dvěma provinciím na pobřeží lamanšského průlivu, *Haute a Basse Normandie*, tedy „Horní“ a „Dolní“ Normandii (Leclerc „Histoire du français“ 3, „Langues de France“). Skandinávští dobyvatelé získali tuto državu již na samém počátku desátého století od krále Karla III., který doufal, že vazalský slib novopeceného křesťana a vévody normanského Rollona zamezí dalším vikingským nájezdům ze Severního moře (Leclerc „Histoire du français“ 3). Vikingští přistěhovalci dokázali s románským prostředím splynout s pozoruhodnou lehkostí: velice záhy si osvojili nejenom správní a kulturní obyčeje (jak uvádí André Maurois, do výstavných normanských klášterů proudili vzdělaní klerikové z celé Evropy [*Dějiny Francie* 41]), ale také jazyk. S dobyvatelskými výpravami přicházeli do Normandie převážně muži, kteří se v nové zemi usazovali a pojímali za manželky ženy hovořící jednou z regionálních variant románštiny. Následující generace, která přejímala rodný jazyk svých matek, už hovořila tzv. *franko-normanštinou*, tedy románským jazykem obohaceným především v oblasti lexika o vikingské vlivy. (Walter *Honni soit* 75) Tato řeč se měla zanedlouho vydat na opačný břeh kanálu La Manche, aby zde dalekosáhlým způsobem ovlivnila podobu budoucího světového jazyka, angličtiny.

4.3. Vikingové v Británii

Francie přirozeně nepředstavovala jediný cíl, který vábil vikingské dobyvatele. Již na konci osmého století směřovalo vikingské loďstvo také na Britské ostrovy, kde vyplenilo například bohaté pokladnice kláštera v Lindisfarne (Walter *Honni soit* 61). Právě dobře vybavená armáda a silné loďstvo byly devizou, jíž chatrně organizované anglosaské vojsko nedokázalo vzdorovat; severské invazi postupně podlehla království Northumbrie, Mercie i Wessex.

Vikingské nebezpečí ovšem na druhé straně přispělo k vytvoření feudálního systému v Anglii. Když král zjistil, že vojenské jednotky svobodných odvedenců, takzvaný *fyrð*, nestačí zemi bránit, ustavil vojsko námezdné, a pokud neměl momentálně k dispozici hotovost, odměňoval své vojáky pozemkovými díly. Postupem času tak začal v Británii podobně jako ve Francii fungovat systém lenní závislosti. (Maurois *Dějiny Anglie* 37-41)

V polovině devátého století drželi Vikingové téměř polovinu země, počítaje v to království Merica a Northumbria. Pro tento územní celek se vžil název *Danelaw*, tj. „území, kde *zuří* dánské právo“ (Leclerc „*Histoire de l’anglais*“ 2). Nezávislost si uchoval pouze Wessex, jehož panovník Alfréd Veliký vytlačil koncem století Dány zpět k východnímu pobřeží. Alfrédovi potomci později znovu získali obě obsazená království a sloučili zemi pod anglosaskou nadvládu. (Maurois *Dějiny Anglie* 43; Walter *Honni soit* 61)

4.4. Stará norština proniká do angličtiny

Vikingská kolonizace zanechala nesmazatelné stopy v anglickém jazyce, lépe řečeno v anglosaských dialektech, odkud pak skandinávské dědictví infiltrovalo do moderní angličtiny. Dánští přistěhovalci a anglosaští starousedlíci žili vedle sebe, z čehož vyplývala přirozená potřeba komunikovat. Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, anglosaské dialekty (či později stará angličtina) a stará norština náležely to téže jazykové rodiny, což dorozumívání mezi oběma národy usnadňovalo. Slovní zásoba s vikingskými kořeny se týká především pojmů z každodenního života a mezilidských vztahů: na obchodní transakce odkazují slovesa *get* „dostat“, *take* „vzít“, z kulinářské oblasti pochází např. označení pro „vajíčko“ *egg* nebo „koláč“ *cake*. (Leclerc *Histoire de l’anglais*“ 2; Treharne 3-4) V anglo-skandinávské komunitě nebyly výjimkou ani vzájemné sňatky, a proto severský původ mají slova *husband* „manžel“ nebo *sister* „sestra“. Výpůjčka *husband* označující původně „pána domu“ vytlačila starší anglosaské slovo *wer* „muž“, které pocházelo z latiny (*vir*, gen. *viri*). Etymologie lexému *sister* je ještě poněkud složitější, protože sám kořen slova sahá až pra-indoevropskému základu *swesor*; stejný slovní základ najdeme v mnoha soudobých indoevropských jazycích, tedy i ve francouzštině, kam termín přešel na základě vokativního tvaru latinského substantiva *soror*. („*Portail*“; Harper; Walter *Honni soit* 71)

U určování původu některých slov se ovšem historická lingvistika potýká s problémy – kvůli blízké příbuznosti staré norštiny a staré angličtiny je mnohdy obtížné stanovit, zda se jedná o domácí slovo anglosaské nebo o skandinávskou výpůjčku. Henriette Walter uvádí jako příklady takových lexémů např. předložky *over* „přes“, *under* „pod“, podstatná jména *summer* „léto“, *winter* „zima“ nebo slovesa *bring* „přinést“, *come* „přijít“, *see* „vidět“ (Honni soit 66).

Za poměrně spolehlivé vodítko k určení původu slov lze považovat jejich zvukovou stránku. Asi nejtypičtějším rysem skandinávských výpůjček je přítomnost skupiny souhlásek *sk-* na začátku slov. V anglosaštině se pod vlivem alveolární hlásky /s/ přesunulo tvoření souhlásky /k/ z měkkého patra na tvrdé. Výsledkem této druhotné artikulace (tzv. palatalizace) byla třená souhláska /ʃ/ odpovídající českému /š/ (Gimson 190), která se objevuje např. ve slovech *shy* „plachý“, *ship* „lod“ apod. (Vachek *Brief Survey* 21, Walter *Honni soit* 66) V přejatých skandinávských slovech už k této asimilaci nedocházelo, a proto výslovnost /sk/ zůstala zachována – viz *skin* „kůže“, *skull* „lebka“ nebo *sky* „obloha, nebe“ (Walter *ib.*)

Určitý problém ovšem představují slova typu *school* „škola“ či *escape* „utéci, útěk“, která palatalizaci rovněž nepodléhají. V případě substantiva *school* se jedná o ranou výpůjčku z řečtiny (potažmo latiny) a u lexému *escape* sice jde o výpůjčku „normanskou“, nicméně ta pronikla do staré angličtiny až z Francie. (Vachek *Brief Survey* 79) Francouzské sloveso *échapper* „unikat, prchat“ pochází z lidové latiny, kde se pravděpodobně vyskytovalo v podobě *excappare*. Do staré francouzštiny přešlo ve tvarech *eschaper*, potažmo *escaper*, v nichž se sled konsonantů *sc* stále vyslovoval jako /sk/, a v této formě je pak Normané importovali počátkem 14. století do Anglie. („Portail“, Harper) Mezitím však došlo ve francouzském inventáři fonémů k obměně, díky níž hláska /k/ - v grafické podobě *ch* – za kterou bezprostředně následoval vokál /a/, změnila svoji výslovnost na /š/. K ilustraci tohoto jevu slouží např. slovo *château* „zámek“ převzaté z původního latinského *castellum*. (Cohen 98) Anglické *escape* a francouzské *échapper* vycházející ze stejného základu si proto zachovala grafickou podobnost, nicméně vlivem fonetických změn se značně odlišila jejich výslovnost.

4.5. Skrovný inventář skandinávských výpůjček ve francouzštině

Zatímco v moderní angličtině přetrvala zhruba tisícovka slov převzatých ze staré norštiny (Leclerc „Histoire de l’anglais“ 2), v moderní francouzštině se středověké výpůjčky skandinávského původu omezují na specifické sémantické oblasti (Walter

Francouzština 75). Stará angličtina přejala od vikingských kolonizátorů nejen „běžná“ slova, která považujeme za jádro současného lexika (výše zmíněná označení pro členy rodiny nebo adjektiva typu *happy* „šťastný“, *ill* „nemocný“), ale například také výraz pro „právo“ či „zákon“ *law*. Právě terminologie z oblasti politické a právní zahrnující slova jako *wrong* „špatný, nesprávný, chybný“ nebo *hustings* – původně schůzka čelních představitelů na šlechtickém či královském dvoře, dnes ve zúženém významu „předvolební kampaň“ – ukazují, jak důležitou roli hrál skandinávský správní systém uplatňovaný na území *Danelaw* při formování budoucího anglického státu. (Baugh and Cable 99; Treharne 3-4)

Nejtypičtější okruh, do něhož spadají francouzská slova vikingského původu, představuje námořnictví, rybaření a život na moři obecně. Mezi ně patří *cingler* „plachtit“, *harpon* „harpuna“, *homard* „humr“, *turbot* „kambala“ (mořská ryba) nebo *vague* „vlna“. (Walter *Francouzština 75*, *Honni soit 77*) Anglické *harpoon*, graficky i foneticky blízké svému francouzskému protějšku, pochází zřejmě nikoli z dob vikingských, nýbrž představuje až mladší výpůjčku z moderní francouzštiny (srov. sloveso *harper* „sebrat, popadnout, chňapnout“). („Portail“, Harper) Poněkud nejasnou etymologii má název mořského savce sviňuchy: Henriette Walter uvádí termín *marsouin* (*Honni soit 77*), který je pravděpodobně doslovným překladem skandinávského *marsvin* „mořská svině“ („Portail“). Ve staré francouzštině ovšem existoval ještě termín *porpais*, složenina odvozená z latinských slov *porc* „prase“ a *piscis* „ryba“. V podobě *porpoise* přešel název do angličtiny, kde se užívá také jeho lidový ekvivalent *sea pig*. (Harper) Ze současného lexika sice původní francouzský výraz již vymizel, ovšem jeho podoba zůstala zachována v jazyce anglickém.

4.6. Proč se Vikingové v jazyce neprosadili?

Na otázku, proč normanští dobyvatelé ve Francii tak „rychle opustili svůj skandinávský jazyk“ (Walter *Francouzština 73*), zatímco v Anglii pronikla vikingská slova až do samého jádra slovní zásoby, je obtížné stanovit jednoznačnou odpověď. Jedním z důvodů je bezesporu okolnost ani ne tak lingvistická jako spíš sociální – či řečeno moderní terminologií genderová – kterou jsme zmínili již výše: děti normanských válečníků vyrůstaly především ve společnosti svých matek, a proto „jazyk svých otců vůbec neznaly“ (*ib.* 74). Na druhé straně se nedá předpokládat, že na Britské ostrovy by si vikingští válečníci vozili s sebou své manželky, a tudíž i manželství uzavíraná v Anglii byla smíšená. Lze se tedy domnívat, že neméně důležitou roli než

pohlaví přistěhovalců hrála příbuznost – či odlišnost jazyků – v zemi dobývajících a dobývané. Zatímco rodící se stará angličtina a stará norština vycházely z téhož základu, soudobá francouzština, byť již obohacená o germánské vlivy, zůstávala stále jazykem románským, a tak Normanům nezbývalo, než snažit se jí porozumět. A konečně třetí důležitý faktor představovala zeměpisná poloha francouzské Normandie. Vzhledem k rozloze, které provincie postupně dosáhla, se do normanštiny (ve smyslu románského dialektu) promítaly jednak jazykové vlivy z pikardského nářečí a dalších germánských variant na severu, jednak vlivy nářečí *d'oc* z jihu Francie. (Walter *Honni soit* 84-86) Je možné předpokládat, že v tomto „tavícím kotli“ neměl skandinávský jazyk šanci se prosadit, vezmeme-li navíc v potaz stále ze zvyšující prestiž tzv. „pařížské“ francouzštiny, která si v souvislosti s centralizací a kulturním rozkvětem země razila cestu z Ile-de-France i do periferních oblastí království (Walter *Francouzština* 81-82).

Třebaže byl skandinávský příspěvek do vývoje francouzského jazyka relativně malý, o to důležitější úlohy se někdejší Vikingové chopili při tvoření francouzských středověkých dějin. Právě potomek normanských dobyvatelů vévoda Vilém přeplul na západní břeh lamanšského průlivu, aby tímto činem načas spojil obě země pod jednu korunu.

5. Normané jako vládci Anglie

5.1. Vilém Dobyvatel: vévoda normanský, král anglický

Na otázku, jak mohl „pouhý“ normanský vévoda a navíc levoboček Vilém dosáhnout až na anglickou korunu, neposkytují dějepisci ani stručnou, ani jednoznačnou odpověď. Zda anglický král Eduard Vyznavač skutečně odkázal trůn svému vzdálenému příbuznému nebo zda Harold Godwine, další žhavý kandidát na královský titul, opravdu složil Vilému Normanovi lenní přísahu, zůstává pro historiky hádankou. Na pozadí konfliktu, jenž se strhl v říjnu 1066 u osady Hastings na východním pobřeží Anglie, stály krom mocenských ambic složité příbuzenské propletence, politické aliance zainteresovaných šlechtických rodů a v neposlední řadě také série intrik a pletichaření. Faktem zůstává, že výprava Viléma Dobyvatele na Britské ostrovy svázala Anglii a Francii pevnými pouty, která zpřetrhal až vlekoucí se konflikt známý jako stoletá válka.

Přibližně v téže době, kdy Rollon skládal lenní přísahu francouzskému králi, si na Anglii brousili zuby dánští Vikingové v čele s bratrem dánského panovníka Knutem. Knut dokázal využít roztržky, kterou měl anglický král Ethelred se svým synem

Edmundem, a za pomoci mercijské šlechty Ethelreda s v příhodné chvíli sesadil. Aby si mohl být jist nově vyzískanou pozicí, vyvraždil Knut hned příštího roku téměř všechny příslušníky královské rodiny s výjimkou prince Edwarda a jeho mladších bratří, kteří se utekli pod ochranu svého strýce vévody normanského. (Ibeji „Background“ 1; Maurois *Dějiny Anglie* 45)

Edward strávil třicet let ve francouzském exilu a během této doby si kolem sebe vybudoval početnou skupinu přívrženců z řad normanské i francouzské šlechty, mezi něž patřil například i budoucí arcibiskup z Canterbury. Po smrti Knutových dědiců v roce 1042 byl Edward povolán *witanem* zpět do Anglie, aby se zde ujal trůnu. Nová úloha ovšem pro muže, jenž téměř překročil čtyřicítku a většinu života pobýval mimo Británii, nebyla nikterak snadná, a navíc musel Edward čelit mocenským snahám rodu Godwinů, kteří získali významné postavení za vlády Dána Knuta. Vliv hraběte Godwina sahal tak daleko, že dokonce přiměl Edwarda ke sňatku se svojí dcerou Edith. (Ibeji „Background“ 2, 4; Maurois *Dějiny Anglie* 48)

Také Vilém, nelegitimní syn normanského vévody Roberta, strávil po otcově smrti část mládí za hranicemi rodné provincie. Nicméně již jako dvacetiletý se do Normandie vrátil a po bitvě u Val-ès-Dunes obrátil ve svůj prospěch průběh občanské války, která v oné době vévodstvím zmítala. Coby obratný politik i diplomat si Vilém získal přízeň francouzského krále Jindřicha I., který mladého Normana podpořil ve válce s povstalci. Výměnou za vojenskou pomoc složil Vilém králi lenní slib a stal se oficiálně uznaným vládcem normanského vévodství. (Ibeji „Background“ 3; Labrune 30)

S tím, jak se Vilémova pozice v rámci francouzského království upevňovala, rostl také počet jeho nepřátel. Ačkoli Vilém připojil na začátku šedesátých let ke svému panství hrabství Maine, ležící na jih od Normandie, uvědomoval si, že vévodství čelí vícenásobnému nebezpečí – ohrožení představovali nejen závistiví francouzští šlechtici, ale i nepřítel z opačného břehu kanálu La Manche hrabě Harold Godwine. (Ibeji „Background“ 5)

Jakožto příslušník nejvlivnějšího šlechtického rodu v Anglii a nadto králův švagr se Harold zdál být vhodným kandidátem pro panovnický úřad, jelikož král Edward sám dědice neměl. Traduje se, že Edward sám však svoji korunu odkázal Vilémovi, k jehož rodině jej poutaly nejen citové závazky. Právně vzato by Edward nemohl takový krok ospravedlnit – s výběrem budoucího krále musela totiž souhlasit šlechtická rada, *witan*, která také po Edwardově smrti v roce 1066 přiřkla trůn právě Godwinovi. V témže

okamžiku se ovšem do situace vložil Vilém, který využil incidentu seběhnuvšího se o několik měsíců dříve. (Maurois *Dějiny Anglie* 49)

Když na sklonku roku 1064 pobýval Harold v Normandii, zajal jej na francouzském pobřeží jeden z Vilémových poddaných. (Otázkou je, co Harold tehdy ve Francii pohledával – jedna z verzí hovoří o tom, že právě on měl vyřídit normanskému vévodovi potvrzení Edwardova slibu ohledně anglické koruny.) Vilém se rozhodl vrátit Godwinovi svobodu výměnou za manskou přísahu. Harold lenní slib složil, ovšem krátce po návratu na ostrovy přijal s lehkým svědomím kandidaturu na anglický trůn, kterou mu předložil *witan*. Vilém neotálel a svého konkurenta obvinil z porušení feudálního zákona; za podpory papeže i normanské šlechty, kterou do Anglie lákala vidina nových pozemkových držav, se vévoda normanský následně vypravil do Británie. (Ibeji „Background“ 7-9; Maurois *Dějiny Anglie* 50-51)

Poněkud paradoxně nahrál Vilémovu úspěchu i fakt, že se scéně objevil další žadatel o anglickou korunu, totiž Haroldův bratr Tostig, který se s prosbou o pomoc obrátil na norského panovníka. Harold se sice s norskou armádou úspěšně vypořádal, ovšem konflikt jeho vojsko zaměstnal natolik, že nebylo schopné vzdorovat normanskému protivníkovi. Jednodenní střet, který vešel do dějin jako bitva u Hastingsu, skončil Dobyvatelovým vítězstvím.

Věrný své pověsti obratného diplomata Vilém s korunovací nijak nespíchal, nýbrž vyčkal, až mu korunu nabídne sám *witan*. Zároveň si dal dobrý pozor, aby mu korunu na hlavu vsadil nikoli biskup canterburský, který byl toho času v nemilosti papeže, nýbrž prelát z Yorku. O Vánocích roku 1066 se vévoda normanský, poddaný francouzského panovníka, stal vládcem Anglie. (Ibeji „1066“; Maurois *Dějiny Anglie* 51-52)

5.2. Anglii ovládá francouzština

Vilémova výprava přivedla na Britské ostrovy nejen francouzské vojáky či šlechtice (tedy vévodovy leníky) a v pozdějších letech úředníky a obchodníky, ale také nový jazyk – francouzštinu, či lépe řečeno její jednotlivé regionální varianty. Vilém Dobyvatel a zhruba pět tisíc normanských šlechticů, kteří po dobytí Anglie získali na ostrovech nová léna, hovořili normanským dialektem, tzv. franko-normanštinou. Francouzští přistěhovalci rekrutující se z prostších vrstev obyvatelstva s sebou přivezli rovněž svá specifická nářečí – v Británii bylo tedy v druhé polovině jedenáctého století

možné zaslechnout kromě franko-normanštiny také valonské či pikardské *patois*. (Leclerc „Histoire de l'anglais“ 3)

Jak již bylo řečeno v předcházející kapitole, ve Francii zatím získával stále vyšší statut dialekt *françois*, kterého se původně užívalo na poměrně malém území v okolí Paříže. Za vlády krále Filipa Augusta začala reputace francouzské metropole růst: stále se zvětšující město leželo v srdci úrodné obilné pánve a křižovaly se v něm důležité dopravní tepny. Paříž si navíc získávala i pověst kulturního centra, a to díky kurtoazní literatuře kvetoucí u královského dvora, která do sebe vstřebávala „zjemňující“ vlivy okcitánských jazyků a trubadúrské poezie. (Walter *Francouzština* 77-78)

Do Anglie importovali jazyk *françois* vzdělaní příslušníci třetího stavu, tedy úředníci, soudci, překladatelé a opisovači a v neposlední řadě členové kléru, kteří přijížděli na ostrovy vykonávat svá povolání ve státní správě, soudnictví a církvi. Právě jazyk asi 50 tisíc přistěhovalců, kteří za vlády Viléma a jeho následovníků našli v Anglii nový domov, postupně nahradil franko-normanštinu ve funkci administrativního a úředního jazyka. (Leclerc „Histoire de l'anglais“ 3)

5.3. Angličtina vzdorující francouzštině

Zatímco francouzštinu, která se ve francouzském království užívala přibližně do konce dvanáctého století, označujeme stále jako „starou“, pro Anglii znamená období kolem roku 1100 dobu, do níž klademe počátky tak zvané „střední angličtiny“ (*Middle English*). Přívlastek „střední“ ovšem nutně neznamená jazyk vytříbenější a kultivovanější; navíc je třeba vzít v úvahu, že proces, během něhož se mění historická podoba jazyka, je většinou postupný a na vytvoření nové vývojové fáze mají vliv nejrůznější faktory odrážející se v gramatice i lexiku. Na formování a výsledném charakteru střední angličtiny se v průběhu zhruba tří set let významně podílela právě francouzština, která vtiskla germánskému jazyku tak specifické vlastnosti, že jej dnes můžeme bez rozpaků považovat za jazyk v mnoha ohledech románský. (Walter *Honni soit* 13)

Ačkoli si normanština a krátce nato francouzština podmanila angličtinu mezi vyššími vrstvami obyvatelstva a stala se jazykem dvorských ceremonií, právních dokumentů i literatury, řeč vzniklou z anglosaských nářečí nikdy zcela nevytlačila, a to z několika důvodů. Za prvé existovala v angličtině poměrně dlouhá a silná ústní tradice a vcelku úctyhodné množství literatury (Crystal 31), třebaže toto písemnictví mnohdy „lpělo na složité gramatice“ vycházející ze saštiny (Maurois *Dějiny Anglie* 63).

Za druhé, i když Anglie zůstala v těsném styku s Francií až do konce století války, popularita normanských kolonizátorů tu nevydržela dlouho – zatímco během vlády Viléma Dobyvatele se do Británie nastěhovalo na půl milionu Normanů (Peprník 85), o sto padesát let později tvořili francouzští imigranti už jen dvě procenta populace (Crystal 31). K vyostření vztahů přispěla mimo jiné roztržka mezi francouzským králem Filipem Augustem a anglickým panovníkem Janem Bezzemkem na samém počátku třináctého století, která měla mít pro Anglii později dalekosáhlé důsledky. Ovšem hlavním nositelem anglosaské tradice a jazyka zůstal prostý lid, to jest rolníci, venkované a měšťané (Walter *Honni soit* 81). Proto přetrvala anglosaská slova v samém jádru anglického lexika i v moderním jazyce a „krásná saská slova pro rolníkovo náradí, pro zvířata v jeho stádech nebo plody jeho sklizně mají svůj prostý a výrazný tvar dodnes“ (Maurois *Dějiny Anglie* 53).

Mnoho obyvatel Anglie dvanáctého století bylo bilingvních: Za předpokladu, že chtěli příslušníci nižších vrstev vstoupit do řad obchodníků či úředníků, musili si osvojit francouzštinu; naopak mnozí šlechtici, kteří cítili potřebu komunikovat se svým poddanstvem, potřebovali pro dorozumění angličtinu. (Crystal 30) Z okolnosti, že Francouzi hleděli na angličtinu jako na „nekultivovaný jazyk“, nutně nevyplývalo, že by angličtinou pohrdali; konečně měl-li se Vilém Dobyvatel prezentovat jako dědic anglické koruny, nemohl na mateřský jazyk Angličanů dost dobře shlížet z patra (Baugh & Cable 117). Autoři historických pojednání o angličtině s oblibou citují zkazku kronikáře Orderica Vitalise, podle níž se Vilém snažil angličtině naučit, leč nepodařilo se mu to (Baugh & Cable *ib.*; Crystal 30). Nicméně lze přepokládat, že byt' lidé z vyšších vrstev neovládali angličtinu aktivně, byli schopní jí rozumět (Baugh & Cable 121). Lingvisté se většinou nepřiklánějí k názoru, že by mezi francouzskými a anglickými mluvčími vznikaly tendence k vytvoření pidžinu nebo kreolštiny – snahy o jakýsi jazyk „na půli cesty“ bylo možné očekávat spíš v dřívějších kontaktech Britů s Vikingy, jejichž slovní zásoba se od té anglické v mnoha případech lišila pouze gramatickými morfémy (Crystal 32). Splynutí domácího obyvatelstva a Normanů ve dvanáctém století bylo tedy poměrně rychlé, ale nijak neodporovalo přirozeným potřebám ve vývoji jazyka (Baugh & Cable 119).

6. Angličtina a francouzština ve 12. a 13. století

6.1. Následníci Viléma Dobyvatele a Magna Charta

Pro první generace Vilémových dědiců se politická situace vyvíjela nadmíru příznivě: Vilémův nejmladší syn Jindřich získal pro svoji dceru Matyldu ruku francouzského vévody z Anjou a vypořádal se tak mírovou cestou s obávaným protivníkem, který Normandii ohrožoval na pevnině (Maurois *Dějiny Anglie* 77). Matyldin syn Jindřich Plantagenet získal obratnými manévry roku 1154 nejen anglickou korunu, ale sňatkem s rozvedenou Eleonorou Akvitánskou také provincie Gaskoňsko, Limousin, Périgord a Akvitánii. Bohatá dědička rozsáhlých pozemků Eleonora si rozhodně nepočínala jako středověkými konvencemi omezená žena – poté, co poznala Jindřicha, muže „výbušné síly a svůdných způsobů“, podařilo se jí dosáhnout rozvodu s prvním manželem, jímž nebyl nikdo jiný než nepříliš progresivní král Francie Ludvík VII. (Maurois *Dějiny Francie* 45) Sňatkem s Eleonorou vydobyl Jindřich pro Anglii pozici nejvýznamnější mocnosti v Evropě; kromě držav na Britských ostrovech a Normandie vlastnil teď anglický král polovinu Francie, území větší než jeho lenní pán, monarcha francouzský.

Anglie se ovšem z nových držav netěšila dlouho – vleklých sporů o moc, které propukly mezi Jindřichovými syny Richardem „Lvím srdcem“ a Janem Bezzemkem, využil nastoupivší král Francie Filip August. Ten za podpory církve i normanské šlechty dostal zpět nejprve Normandii a po smrti Eleonory Akvitánské roku 1204 také obnovený lenní slib francouzských šlechticů, jež byli předchozích padesát let vazaly Eleonořina manžela Jindřicha a poté jejích synů. (Ibeji „King John“ 5; Maurois *Dějiny Francie* 46)

Významným předělem v anglických dějinách bylo bezesporu vydání *Velké Charty* (Magna Charta), jež v roce 1215 de facto nahradila až dosud přijímané zvykové právo charakteristické pro feudální systém právem obecným (Maurois *Dějiny Anglie* 115). Magna Charta vymezovala práva panovníka jako lenního pána (upravovala mj. jeho nároky na pozemkové državy nebo výběr daní) i jako politika a tím učinila královskou moc závislou na obecných zákonech země. V jednom ze článků zaručovala charta obyvatelům anglického království také možnost domáhat se spravedlnosti, což je klauzule, která v britské legislativě přetrvala dodnes. (Ibeji „King John and the Magna Charta“ 3)

Krom výše zmíněných zákonů posílilo přijetí Magny Charty politickou moc šlechty a zároveň status nové společenské třídy, měšťanstva. V průběhu třináctého století se rozšířil také obsah pojmu „nižší šlechta“ – v souvislosti s tím, jak narůstala hodnota

půdy, zvyšovala se i prestiž drobných pozemkových vlastníků a brzy měl každý svobodný muž, jehož roční renta dosahovala výše 20 liber, právo nosit titul rytíře. (Maurois *Dějiny Anglie* 99, 113) V důsledku těchto společenských změn a politické emancipace mnoha sociálních vrstev přestával být král svrchovanou autoritou. Když se panovník Jindřich III. rozhodl v padesátých letech třináctého století dobýt sicilské království na Apeninském poloostrově, angličtí baroni se i přes svoji manskou povinnost, zavazující je k vojenské pomoci, odmítli tohoto podniku zúčastnit. O několik let později získali baroni i podporu Jindřichova švagra Šimona z Monfortu, francouzského správce anglických držav na kontinentu, který se velkým dílem zasloužil o vytvoření anglického parlamentu. (*ib.* 111-113) Na Jindřichovu stranu se ovšem překvapivě postavil zastánce ještě silnější, a to samotný francouzský král Ludvík IX. řečený Svatý. Ludvík, odvolávaje se na příbuzenské vztahy, které jej k Anglii vázaly, se rozhodl vrátit Jindřichovi některá z panství na území Francie výměnou za to, že mu Jindřich „složí za tato území lenní přísahu a upustí od všech anglických nároků na kontinent“ (Maurois *Dějiny Francie* 50). Ludvíkovi se tímto mistrným diplomatickým tahem podařilo nastolit v západní Evropě relativní mír a rozřešením baronského sporu v Anglii navíc získat nad svým královským konkurentem z Británie „mravní zadostiučinění“ (*ib.*).

6.2. Angličtina versus francouzština ve 13. století

Takzvaná „vzpouora baronů“ v šedesátých letech třináctého století představovala kromě ukázky nových politických sil hýbajících Anglií také určitou demonstraci národní pospolitosti a identity (Crystal 31). V průběhu třináctého století se začala na jedné straně pozvolna měnit pozice francouzštiny coby dosavadního jazyka elit a na straně druhé posilovat úloha angličtiny. K tomuto faktu přispívala skutečnost, že někdejší saští plebejci a normanští šlechtici už splynuli v jeden národ, a užívání francouzštiny se proto neomezovalo už jen na královský dvůr a šlechtické domy (Maurois *Dějiny Anglie* 119). Naopak angličtina pronikala i do vyšších vrstev obyvatelstva, a to díky skutečnosti, že angličtí šlechtici ztratili své pozemky ve Francii, a neměli tudíž dále důvod sahat tak často k francouzštině (Baugh & Cable 135).

Zatímco se angličtina pozvolna emancipovala, francouzština zažívala na Britských ostrovech svůj vpravdě zlatý věk. Přibližně od poloviny třináctého století začíná příliv francouzských výpůjček ovládat anglické lexikum a tento trend nepřestane slábnout až do konce 14. století (Crystal 47; Peprník 85). Právě sto padesát let této lingvistické

invaze, která v menší míře pokračovala ještě v patnáctém století, mělo za následek radikální obměnu anglické slovní zásoby, která až dosud vycházela z anglo-saského dědictví. V období tzv. střední angličtiny stačil tento germánský jazyk nahradit téměř polovinu svého dosavadního slovníku lexémy románského původu – proto nám dnes činí takové obtíže porozumět staré, ještě „germánské“ angličtině. (Baugh & Cable 55; Leclerc „Histoire de l’anglais“ 2)

Francouzština již dávno nebyla pouze cizí řečí importovanou z Normandie, nýbrž „kultivovaným jazykem opírajícím se o společenské obyčeje a obchodní i administrativní zvyklosti“ (Baugh & Cable 135). Hovořit francouzsky znamená mít vzdělání i jisté společenské postavení – jak podotýká André Maurois, „každý vzdělaný Sas je hrdý na to, že mluví francouzsky“ (*Dějiny Anglie* 84). Nicméně i když francouzština slouží jako administrativní jazyk, ne všechny oficiální dokumenty se obejdou bez chyb, přičemž největší potíže činí anglickým pisatelům skloňování, časování a užívání správných gramatických rodů (Baugh & Cable 136). Reputaci „anglické“ francouzštiny také poněkud pokazil fakt, že vycházela vlastně z normanského dialektu s příměsí dalších nářečí ze severu Francie, který s rostoucí prestiží pařížské francouzštiny přestával být považován za „správný“ a patřičně vytríbený... (*ib.* 140-141)

Navzdory prestiži, které se francouzština na ostrovech těšila, si angličtina získávala postupem času stále suverénnější pozici. Klíčovou úlohu v tomto procesu hráli bezesporu příslušníci anglické střední třídy, ať už měšťané nebo členové univerzitních obcí, díky nimž se angličtina začala prosazovat i v písemné styku či úředních dokumentech (Leclerc „Histoire de l’anglais“ 3). Koncem století si angličtina našla cestu i do tak konzervativních institucí, jakými byla například církve: v jednom z dopisů, které směřovaly z lincolnské kapituly k rukám biskupa, žádá zdejší děkan svého nadřízeného, aby zaslal papežský výnos „in lingua Anglicana et Gallicana“. Je přirozeně možné, že se prelát z Lincolnu snažil pouze vyhovět zvyklosti, podle níž se všechny důležité dokumenty tradičně uveřejňovaly přeložené do všech majoritních jazyků užívaných na území anglického království. Zároveň ale nelze úplně ignorovat fakt, že ve stejné době mohli angličtí věřící stále častěji slyšet kázání nebo bohoslužby nejen latinsky, ale také ve svém mateřském jazyce. (Baugh & Cable 139; Crystal 31)

6.3. Francouzské stopy v gramatice střední angličtiny

Jaroslav Peprník uvádí, že „vliv románského jazyka [na angličtinu] byl tak silný, že se původně syntetická angličtina změnila na typ analytický“ (*English Lexicology* 84). Otázkou je, nakolik lze měřit analytičnost nebo syntetičnost jednoho jazyka – i moderní „analytická“ angličtina si zachovala určité stopy flexe (např. morfém přivlastňovacího genitivu *'s* nebo tři odlišné tvary pro pády osobních zájmen). Oproti tomu v moderní francouzštině přetrvaly v porovnání s angličtinou rozmanité formy ohýbání sloves. A tak ačkoli nelze vliv francouzštiny na anglickou gramatiku zanedbat, některé proměny v tehdejší anglické mluvnici nesou znaky jazykového vývoje typického pouze pro angličtinu jako takovou.

Ve staré francouzštině slábne flexe podstatných jmen přibližně od jedenáctého století – z původních šesti pádů přejatých z lidové latiny se v tomto období užívají již jen dva: *cas sujet*, tedy pád podmětu, a *cas régime* označující ostatní substantiva ve větě, která jako větné členy neplnila podmětnou funkci (Leclerc „Histoire du français“ 3). K redukci pádových koncovek docházelo postupně – nejprve se objevovaly určité nepravidelnosti v rámci jednotlivých regionálních variant francouzštiny, mj. například v anglo-normanštině, později zanikly sufixy úplně, a to především z důvodů výslovnosti. Zejména u substantiv, která měla ve všech pádech stejný počet slabik, přestali mluvčí foneticky nevýraznou koncovku vyslovovat. Jedinou výjimku představoval sufix *-s*, který zůstal zachován jako jedna z plurálových forem i v moderní francouzštině. Svůj podíl na této „dlouhověkosti“ měly zřejmě jednak fonetické vlastnosti této ostré sykavky a jednak mluva Francouzů z vyšších vrstev, kteří kromě mateřštiny ovládali také latinu nebo řečtinu a zůstali ovlivněni fonetickými pravidly „jazyků vzdělanců“. (Cohen 111)

Jedním z důvodů, proč deklinace zanikala, byla bezesporu i pohodlnost uživatelů francouzštiny. Latinský deklinační systém rozlišující celkem čtyři kategorie skloňování substantiv a adjektiv, v jejichž rámci se navíc uplatňovaly odlišné tvary pro maskulina, feminina a neutra, se francouzským mluvčím zdál prostě příliš složitý a nepřehledný. Kromě toho měla některá podstatná jména jeden totožný tvar až pro tři pády – forma *rosae* mohla označovat jak genitiv a dativ singuláru, tak i nominativ plurálu (Pech 43). Poměrně svébytnou pozici si po dlouhou dobu uchoval genitiv plurálu, který měl oproti jiným pádům slabiku navíc; z latinského *illorum* tak moderní francouzština zdědila posesivní zájmeno *leur* „jejich“. (Cohen 112-113)

Zvuková stránka jazyka sehrála nezastupitelnou roli i v procesu ztráty anglické flexe. Germánské jazyky totiž uplatňovaly pevné rozvržení přízvuků a u substantiv

kladly důraz na první slabiku slova. V moderní angličtině tato metoda funguje dodnes a přízvuk umožňuje rozlišování homonym typu *import* („dovoz“, podstatné jméno) a *im'port* („dovážet“, sloveso). Jestliže první slabika slova vstřebala hlavní přízvuk, slabiky ostatní zůstaly v jejím stínu a přestaly nést patřičnou prominenci – posluchač potom nemohl s přesností určit, zda od mluvčího zaslechl koncovku *-en*, *-on* nebo *-an*. Takzvaná neutralizace koncových slabik může působit problémy i v současném jazyce, protože stírá rozdíly např. mezi substantivem *Belgium* „Belgie“ a *Belgian* „belgický“. (Crystal 32)

Stejně jako ve francouzštině zůstala i v angličtině zachována koncovka *'s* (která se vyvinula modifikací původní dentální souhlásky /θ/ přepisované jako „*th*“) označující tzv. saský genitiv neboli přivlastňovací pád podstatných jmen. V moderní angličtině ovšem není možné použít přivlastňovací pád u neživotných jmen – spojení **the house's back* „zadní strana domu“ je chápáno jako negramatické. Ve staré angličtině byla ovšem taková syntagmata plně spisovná, a teprve ve střední angličtině je začala vytlačovat vazba s předložkou *of* (*the back of the house*). Podle Davida Crystala přispěl k této změně právě vliv francouzštiny, a to konkrétně konstrukcí s předložkou *de* (*une derrière de la maison*). (Crystal 32, 45) Také ve staré francouzštině nahradila předložka *de* původní genitiv, který ze syntaktického hlediska označoval jmenný doplněk (Cohen 112).

Francouzština bezesporu přispěla k formování středoanglické gramatiky, ovšem její vliv nebyl jediným iniciátorem uvedených změn. Francouzský přínos do anglické gramatiky spíš příhodně doplnil soudobý fonetický vývoj střední angličtiny a vyhověl potřebě anglických mluvčích po zjednodušení jazyka jako dorozumívacího systému.

6.4. Francouzi upravují anglický pravopis

Již zmíněné fonetické změny, které v období střední angličtiny probíhaly, se přirozeně odrazily také v psané podobě jazyka. Systém staroanglického pravopisu byl natolik rozmanitý, že různé grafické formy téhož slova mnohdy porozumění spíš znesnadňovaly než aby mu napomáhaly. Některé ze slov střední angličtiny se vyskytují ve více než dvanácti pravopisných variantách. (Crystal 40)

Vývoj anglického pravopisu ovšem nepoznamenala pouze fonetická stránka jazyka, ale také stále se zvyšující počet obyvatel a jejich migrace (především v oblasti jihovýchodní Anglie) a v neposlední řadě i normanská invaze. Jak jsme uvedli výše, v počátcích normanské nadvlády vykonávali většinu administrativních funkcí úředníci

původem z Francie. A ačkoli musili s největší pravděpodobností mluvené angličtině rozumět, při zapisování se řídili pravopisnými konvencemi, které znali z mateřského jazyka. Takto se germánské *cwen* snadno proměnilo na *queen* a staroanglické *cirice* (z germ. *kirika*) na *church*. (Crystal 41, Harper)

Výslovnost grafémů „c“ a „ch“ prodělala ve francouzštině samotné poměrně komplikovaný vývoj. Souhláska /k/, v psaném textu nahrazovaná literou „c“, se původně vyslovovala před všemi souhláskami a také následovala-li za ní další souhláska. Postupem času ovšem zůstala výslovnost /k/ zachována jenom před tzv. zadními samohláskami /a/, /o/, /u/; v sousedství samohlásek předních, tedy /e/ a /i/, se artikulace /k/ posunula z měkkého patra na dásňový výběžek a asimilovala do fonému podobajícího se sledu hlásek /ts/. Ve třináctém století se tento shluk souhlásek redukoval na pouhou alveolární sykavku /s/, a proto i dnes vyslovujeme grafém „c“ následovaný vokály „e“ a „i“ jako /s/. (Cohen 97-98)

Hlásku /ch/ převzala latina z řečtiny, pouze její grafické označení χ nahradila sledem písmen „c“ a „h“. Francouzština grafém přejala, ovšem vyslovovala jej coby afrikátu (tedy poloraženou souhlásku) blízkou českému /č/. V dialektu *francien* pak došlo ve třináctém století k obměně souhlásky /k/ následované vokálem /a/ na /č/ a později na /š/. Tímto způsobem se z latinského *castellum* mohl ve francouzštině stát *chastel* a později *château*. (Cohen 94, 98)

Mnoho pravopisných nepřesností a chyb měli za svědomí i sami pisatelé – nemuselo se nutně jednat pouze o chyby gramatické, ale také o špatnou čitelnost textu. Zejména u liter, které se psaly několika krátkými svislými tahy (například „i“ a „u“, ale také „m“ nebo „v“) nebylo mnohdy možné rozeznat, který grafém vlastně autor textu zaznamenal. Pisatelé často nenechávali mezi jednotlivými znaky větší mezery, a proto vyskytla-li se za sebou kupříkladu sekvence písmen *inni*, čtenář je mohl lehce interpretovat jako *imu*. V Anglii tyto nepříjemnosti postupně odstranilo zavedení francouzského způsobu psaní, tzv. karolinské normy, která „i“ opatřila tečkou, vertikální čárky písmen „m“ a „n“ propojila obloučky a grafém „u“, za kterým následovaly jiné, potencionálně „matoucí“ znaky, nahradila grafémem „o“. Výsledná grafická úprava ovšem neovlivnila výslovnost daných slov – proto sloveso *come*, jež se ve staré angličtině psalo jako *c u m an*, vyslovujeme až doposud /kʌm/. (Crystal 40, Harper) Obecně platí, že navzdory francouzským zásahům zůstal anglický pravopis ještě poměrně dlouhou dobu nevyvážený a nekodifikovaný (Crystal 41).

6.5. Angličtina – románský jazyk?

Nejvýraznější stopu zanechala francouzština na anglickém lexiku: v období mezi lety 1150 a 1400 vstoupilo do anglické slovní zásoby na 10 tisíc francouzských slov, z toho největší část od poloviny 13. století (Leclerc „Histoire de l'anglais“ 3). Francouzské lexémy přejímala angličtina buď jako bezprostřední výpůjčky – které postupem času doznaly určitých fonetických a pravopisných obměn – nebo si francouzská slova upravovala, jinými slovy Angličané, kteří „francouzštinu znali a používali se snažili totéž co ona vyjádřit v angličtině“ (Baugh & Cable 135).

Francouzská slova, která na ostrovy pronikala, většinou měla svůj významový protějšek v domácích slovech germánského původu. Nově přichozí termín pak mohl ve slovní zásobě fungovat spolu s termínem straším, přičemž tyto dva výrazy nebyly dokonalými synonymy, nýbrž se odlišovaly v konotaci nebo jemnějších významových odstínech (Crystal 46):

doom (OE) ... „odsouzení, zavržení“, v pozdějším významu také „záhuba, zkáza“
judgment (F) ... původně „vyslovení názoru“ či v právní terminologii „rozsudek“; od 16. století se význam rozšířil na „úsudek, soudnost“

house (OE) ... „obydlí, dům“

mansion (F) .. „šlechtické, panovnické sídlo“; obě francouzská substantiva *mansion* a *maison* „dům, stavení“ jsou odvozena z latinského *manere* „zůstávat, pobývat“ (Harper, „Portail“)

V mnoha případech ovšem nové francouzské slovo zcela nahradilo původní anglosaský výraz – za příklad mohou sloužit i termíny, které dnes vnímáme jako nepostradatelnou součást jádra slovní zásoby: Substantivum *people* „lidé“ úplně vytěsnilo germánské *leod* a někdejší anglosaské adjektivum *wliting* „krásný“ upadlo v zapomnění pod vlivem románského *beautiful*. (Crystal 46) Je zajímavé, že v posledních letech proniklo slovo *beautiful* zpět do francouzštiny coby oblíbený a hojně užívaný anglicismus.

Anglické substantivum *people* ze starofrancouzského *peupel* bylo do angličtiny převzato v poslední čtvrtině třináctého století ve významu „velká skupina osob tvořící společenství“ (Harper). Termínu se zároveň užívalo pro odlišení prostých obyvatel od šlechty. Zatímco ve francouzštině se slovo ve tvaru *pople* objevovalo už od desátého

století v poměrně úzkém významu „národ, lid“, který přetrval až do moderní francouzštiny, v angličtině se jeho denotát rozšířil na obecnější pojem „lidé, osoby“, kterému odpovídá francouzský ekvivalent *gens*. (Harper, „Portail“)

Právě anglické *people* a francouzské *peuple* ilustruje jeden z jazykových fenoménů, který působí tolik obtíží studentům cizích jazyků a jenž obecně nazýváme jako problematiku tzv. *faux amis* neboli „zrádných slov“. Zrádná slova vznikala ve vývoji jazyka dvojitým možným způsobem:

- 1) Slovo přejaté z francouzštiny si zachovalo v angličtině ten význam, který neslo v době, kdy bylo do angličtiny importováno. Zároveň se ovšem v původním jazyce, tedy francouzštině, sémantický obsah tohoto slova dále vyvíjel, a dnes tedy každé ze slov, byť formálně podobných, označuje jiný denotát.
- 2) Slovo francouzského původu si v angličtině podrželo svůj někdejší význam, ovšem ve francouzštině zaniklo nebo se stalo archaismem. (Walter Honni *soit* 94, 102)

Mnohé ze současných anglických lexémů tedy slouží jako jakési průzory do historie francouzské slovní zásoby. Henriette Walter uvádí příklad anglického slovesa *conceal* „skrýt, ukryt, zatajit“ pocházejícího z francouzského *conceler*, které sice mělo totožný význam, nicméně z francouzského lexika v moderní době již vymizelo. Podobný osud postihl i substantivum *gone* „dlouhá suknice“, jehož dědicem nicméně zůstal anglický výraz *gown* „dámské šaty“ nebo též „roucho“. (Honni *soit* 96-97)

Bohatý inventář anglo-francouzských *faux amis* zahrnujících substantiva, adjektiva i slovesa je živnou půdou pro mnohá lingvistická a etymologická zkoumání. Míra, do jaké se významy jednotlivých párů slov liší, je mnohdy odlišná. Anglické sloveso *demand* „požadovat, vyžadovat“ vnímáme povětšinou jako daleko silnější a naléhavější formu požadavku než tu, kterou implikuje francouzské *demander* (Walter Honni *soit* 106). Sémantický rozsah francouzského *demander* je oproti anglickému rozšířen ještě o význam „ptát se, tázat se“, pro které angličtina užívá saského výrazu *ask*. Mezi většinou *faux amis* můžeme najít sémantickou souvislost, z čehož lze přepokládat, že odlišné konotace získala slova v souvislosti se specifickým vývojem toho či onoho jazyka. Přesto lze mezi „falešné přátele“ zařadit také homonyma (potažmo homografa), jejichž význam na žádnou etymologickou souvislost neukazuje: Za příklad slouží anglické

slovo *pain* „bolest“ a francouzské *pain* „chléb“ (*ib.* 110). Anglické *pain* sice pochází ze starofrancouzského *peine*, ovšem z bochníkem pečiva nemá nic společného. Francouzské *peine* odvozené z latiny označuje „duševní bolest“ ve smyslu „trápení, nesnází“ nebo také „trestu“. (Harper) Výraz pro chléb *pain* pak pochází z latinského kořene *panis*, který znamenal jednak výživu obecně a jednak „hroudu, kouli“ těsta („Portail“).

Několik tisíc slov, kterými francouzština obohatila anglické lexikum, odkazuje nejen na termíny z administrativy, politiky nebo soudnictví, ale také na běžné předměty denní potřeby nebo na vznešené abstraktní pojmy cti (*honour*), ducha (*spirit*) nebo dvornosti (*courtesy*). (Crystal 47). Anglosaští sloužící připravovali nad ohněm maso z vepřů (*pig*), ovcí (*sheep*) nebo vysoké zvěře (*deer*), které se pak na stůl francouzské šlechty nosilo jako vepřové (*pork*), skopové (*mutton*) nebo divočina (*venison*)... (*ib.* 49) Jak jsme ovšem v předcházejících kapitolách ilustrovali, tradiční stereotyp, podle kterého byla francouzština jazykem šlechty zatímco angličtina mluvou nižších vrstev, dozajista neplatil po celých dvě stě padesát let, kdy byla angličtina z francouzštinou v úzkém kontaktu. Francouzština rozšířila podstatným způsobem slovní zásobu angličtiny a vtiskla tak tomuto germánskému jazyku určitý punc „románštiny“. Na druhé straně si angličtina dokázala i přes silnou konkurenci, kterou pro ni francouzština představovala, zachovat svoji osobitost a jedinečnost, s níž se o několik set let později postavila po bok francouzštiny jako jazyk diplomacie, celosvětové komunikace a vzdělanosti.

RESUMÉ

Dans les chapitres particuliers du thèse, nous suivîmes les phases les plus importantes du développement de la langue anglaise et française. Malgré le classement de l'anglais et du français moderne dans différentes familles linguistiques, il est possible de dire que les deux langues sont liées par les chaînes fortes de l'histoire commune. L'anglais et le français furent marqués par l'influence du substrat celtique, latin et germanique ce qui se refléta surtout dans le domaine lexical.

Ayant reçu l'influence des langues étrangères, les deux langues se développaient de la base dialectale. Avant que nous parlions du *françois* et *Englisc*, il faut considérer la grande diversité des dialectes anglo-saxons ou des patois de la langue d'oïl qui, au cours des siècles, contribuèrent à la formation d'une langue unique et unifiante. En France, nous vîmes le prestige grandissant du dialecte *françois* parlé dans la région parisienne qui s'imposa comme la langue de cour, d'administration et de littérature nationale. Sur la rive opposée de La Manche, le saxon occidental, utilisé dans le royaume de Wessex, posa les fondements du vieil anglais dont le vocabulaire fut marqué par l'invasion massive des Vikings.

Les rapports celtiques au français peuvent sembler négligeables en comparaison avec ceux du langage latin ou germanique, mais le rôle de la langue gallo-romaine était important dans la modification du latin vulgaire parlé sur le territoire français. Le gaulois laissa ses traces notamment dans le lexique français qui, même dans sa forme moderne, nous permet d'identifier une certaine proximité avec le vocabulaire de l'anglais contemporain.

L'invasion germanique donna la naissance à l'anglais et, en même temps, elle atteignit d'une façon remarquable l'histoire française. Le nom d'une tribu franque prêta son nom pas seulement au royaume fort européen mais aussi à la langue française. Le francique contribua à la grammaire romaine et elle enrichit le vocabulaire français des mots de la vie quotidienne (comprenant le domaine de l'agriculture ou des affaires domestiques), mais aussi des expressions des relations sociales et de la guerre ...

Bien que nous considérions l'anglais comme la langue germanique, ce langage vécut l'influence romaine si forte que nous pourrions l'appeler la langue romaine, au moins au cas du vocabulaire. Pendant XIe et XVe siècle, anglais absorba autant de lexique français que trois quarts de son propre inventaire des mots étaient alternés. Le

français, pour la première fois implanté en Grande Bretagne par Guillaume le Conquérant et ses nobles, y joua le rôle important jusqu'au début de la guerre de Cent ans.

ANOTACE

Příjmení a jméno autora: Eva Nováková

Název fakulty a katedry: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra romanistiky

Název diplomové práce: „Vzájemné ovlivňování angličtiny a francouzštiny od počátků do konce 13. století“

Název diplomové práce v angličtině: „Mutual Influence between English and French from the Beginnings to the End of the 13th Century“

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Jan Holeš, Ph.D.

Počet znaků: 93 284

Počet titulů použité literatury: 21 knižních + 18 elektronických zdrojů

Klíčová slova: anglický jazyk, francouzský jazyk, vývoj jazyka, kontext historický, kontext socio-lingvistický, etymologie

Charakteristika bakalářské práce:

Práce simultánně sleduje vývoj anglické a francouzského jazyka od počátků přibližně do konce 13. století. Dílčí kapitoly se věnují vývoji jazyka v konkrétním časovém období ve snaze postihnout vlivy, kterými k vytváření a formování angličtiny a francouzštiny přispěla jednotlivá etnika, tj. Keltové, Germáni a Normané. Zároveň mapují funkci jazyka jako sociálního a kulturního fenoménu, jenž jednak podléhá vlivům z jazyků cizích a jednak reaguje na souběžný historický vývoj společnosti.

Text práce se snaží na pozadí významných dějinných událostí a sociálního kontextu postihnout hlavní gramatické rysy angličtiny a francouzštiny v určitých vývojových etapách a současně najít paralely v lexiku obou jazyků. Součástí pojednání je i stručný náhled do etymologické problematiky v angličtině a francouzštině.

Characteristics of the Bachelor Thesis in English:

The thesis studies simultaneously the development of the English and French languages from the beginnings to the late 13th century approximately. The individual chapters deal with the development of language in a particular time period in order to formulate the influence of ethnic groups – Celts, Germans and Normans – on the formation of English and French. At the same time they examine the function of the language as the social and cultural phenomenon which is affected by the foreign influences and, for another, reacts to the coincident development of the human society in terms of the history.

The thesis attempts to represent the characteristic grammatical features of English and French in the particular stage of their development regarding the substantial historical event and the social context. Concurrently, it searches for the parallels in the vocabulary of both languages. The text also contains a brief overview of the English and French etymology.

BIBLIOGRAFIE

- „The Anglo-Saxons.“ *Ancient History. Anglo-Saxons*. BBC History. 29. 3. 2009.
<http://www.bbc.co.uk/history/ancient/anglo_saxons/saxons.shtml>
- Baugh, Albert C. Cable, Thomas. *A History of the English Language*. 5. vydání. London: Routledge, 2003.
- Baumgartner, Emmanuèle. Ménard, Philippe. *Dictionnaire étymologique et historique de la langue française*. Paris: Librairie Générale Française, 1996.
- Biu, Hélène. „Faire-part de naissance.“ *Histoire de la langue française. Historia* červenec 2005: 44-48.
- Closs Traugott, Elizabeth. „Syntax.“ *The Cambridge History of the English Language*. Ed. Richard M. Hogg. Volume 1. *The Beginnings to 1066*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 168 – 286.
- Cohen, Marcel. *Histoire d'une langue: Le français*. Paris: Éditions Hier et Aujourd'hui, 1947.
- Crystal, David. *The Cambridge encyclopedia of the English language*. 2. vydání. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Dohalská, Marie. Schulzová, Olga. *Fonetika francouzštiny*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003.
- Fürstová, Eva. *Vybrané kapitoly z francouzské lexikologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.
- Gimson, Alfred Charles. *Gimson's Pronunciation of English*. 6. vydání. London : Edward Arnold, 2001.
- Grevisse, Maurice. *Le Bon Usage. Grammaire française*. Ed. André Goose. 13. vydání. Paris: Duculot, 1993.
- Harper, Douglas. *Online Etymology Dictionary*. Listopad 2001. 27. 3. 2009.
<<http://www.etymonline.com/>>
- Heather, Peter. „The Fall of Rome.“ *Ancient History. Romans*. 11.9.2006. BBC History. 29. 3. 2009.
<http://www.bbc.co.uk/history/ancient/romans/fallofrome_article_01.shtml>
- Ibeji, Mike. „1066.“ *British History. Normans*. 1. 5. 2001. BBC History. 1. 6. 2009.
<http://www.bbc.co.uk/history/british/normans/1066_01.shtml>
- Ibeji, Mike. „Background to the Conquest.“ *British History. Normans*. 1. 5. 2001. BBC History. 1. 6. 2009.
<http://www.bbc.co.uk/history/british/normans/background_01.shtml>
- Ibeji, Mike. „King John and the Magna Charta.“ *British History. Middle Ages*. 1. 1. 2002. BBC History. 1. 6. 2009.
<http://www.bbc.co.uk/history/british/middle_ages/magna_01.shtml>
- Ibeji, Mike. „King John, the Lusignan Affair and the Early Years.“ *British History. Middle Ages*. BBC History. 1. 6. 2009.
<http://www.bbc.co.uk/history/british/middle_ages/lusig_01.shtml>
- James, Edward. „Overview: Anglo-Saxons, 410 to 800“. *Ancient History. Anglo-Saxons*. 7. 9. 2006. BBC History. 29. 3. 2009.
<http://www.bbc.co.uk/history/ancient/anglo_saxons/overview_anglo_saxons_01.shtml>
- James, Simon. „Peoples of Britain.“ *Ancient History. British Prehistory*. 1. 6. 1998. BBC History. 17. 3. 2009.
<http://www.bbc.co.uk/history/ancient/british_prehistory/peoples_01.shtml>

Kastovsky, Dieter. „Semantics and Vocabulary.“ *The Cambridge History of the English Language*. Ed. Richard M. Hogg. Volume 1. *The Beginnings to 1066*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 290 – 407.

Labrune, Gérard. Toutain, Philippe. *L'histoire de France*. Paris: Nathan, 1986.

Ladefoged, Peter. „The IPA Chart.“ *A Course in Phonetics*. 5. vydání. UCLA Phonetics Lab Data. 6. 4. 2009.

<<http://www.ladefogeds.com/course/chapter1/chapter1.html>>

Le Goffic, Pierre. *Grammaire de la phrase française*. Paris : Hachette, 1993.

Leclerc Jacques. „Histoire de l'anglais.“ *L'aménagement linguistique dans le monde*. 1999. L'aménagement linguistique dans le monde. 17. 3. 2009.

<<http://www.tfq.ulaval.ca/axl/monde/anglais.histoire.htm>>

Leclerc Jacques. „Histoire du français.“ *L'aménagement linguistique dans le monde*. 1999. L'aménagement linguistique dans le monde. 17. 3. 2009.

<<http://www.tfq.ulaval.ca/axl/francophonie/histlngfrn.htm>>

Leclerc, Jacques. „Langues de France.“ *L'aménagement linguistique dans le monde*. 1999. L'aménagement linguistique dans le monde. 1. 6. 2009.

<http://www.tfq.ulaval.ca/axl/monde/langues_de_France.htm>

Mathieux, Jean. *Stručné dějiny Francie*. Plzeň: Fraus, 2000.

Maurois, André. *Dějiny Anglie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994.

Maurois, André. *Dějiny Francie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994.

Oxford English Dictionary. 2009. Oxford University Press. 24. 3. 2009.

<<http://dictionary.oed.com/>>

Pearsall, Judy. *The Concise Oxford Dictionary*. 10. vydání. Oxford: Oxford University Press, 1999.

Pech, Jiří. *Latina pro gymnázia*. Praha: Leda, 1998.

Peprník, Jaroslav. *English Lexicology*. 3. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006.

„Portail lexical.“ *Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales*. 2005. 24. 3. 2009.

<<http://www.cnrtl.fr/portail/>>

Trehanne, Elaine. „Legacy of the Vikings.“ *History Trails. Conquest*. 17. 11. 2004. BBC History. 1. 6. 2009.

<http://www.bbc.co.uk/history/trail/conquest/after_viking/legacy_vikings_01.shtml>

Vachek, Josef. *A Brief Survey to the Historical Development of English*. 4. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.

Vachek, Josef. *Historický vývoj angličtiny*. 7. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978.

Veselovská, Ludmila. *English Morphology and Morphosyntax: Syllabi, Examples and Exercises*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005.

Walter, Henriette. *Francouzština známá i neznámá*. Praha: Jan Kanzelsberger, 1993.

Walter, Henriette. *Honni soit qui mal y pense*. Paris: Éditions Robert Laffond, S.A., 2001.

